

ΠΕΡΙ ΚΟΥΚΛΕΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΕΡΩΝΥΜΟΥ ΑΥΤΗΣ
ΕΠΙ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ ΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΡΓΥΡΩΝ

I

§ 1) Μεταξὺ Στενιμάχου καὶ Φίλιππουπόλεως ἀπέχουσα ἑκατέρων περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα, τῆς μὲν νοτιοανατολικῶς, τοῦ δὲ δυτικῶς, κεῖται ἀμφιθεατρικῶς ἐν τῇ ὑπορείᾳ τῆς Ροδόπης ἡ ὠραία κώμη Κούκλενα. Ἡ ὑπὸ καλλισταφύλων ἀμπελώνων καὶ καπνοφυτειῶν μετὰ κερασεῶν καὶ καρπῶν, τῆδε κἀκεῖσε διεσπαρμένον, περιβαλλομένη αὕτη κώμη καὶ εἰς πηγὰς ποτίμων ὑδάτων ἀφθονοῦσα κατακεῖτο μέχρι πρὸ τριακονταετίας ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Μωαμεθανῶν, ζώντων ἀπὸ αἰῶνων ἐν ἀγαστῇ ὁμοιοῖᾳ καὶ ἀγάπῃ. Διασφᾶξ τοῦ ὅρου ἱκανῶς βαθεῖα, δι' ἧς κατέργετο κελαρύζων ρύαξ, διαχωρίζει τὴν κώμην εἰς δύο συνοικίας, ὧν ἡ μὲν δεξιόθεν ἦτο ἄλλοτε ἡ Μωαμεθανικὴ διασφᾶζομένων καὶ νῦν τῶν ἑξ ἑξα τζαμιῶν τῆς μετὰ τῶν μιν αἰσθῶν, ἡ δὲ ἀριστερόθεν ἡ Ἑλληνικὴ μετὰ ἑκκλησίας τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Ἀπὸ τοῦ χρόνου ὅμως τῆς ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας οἱ Ἑλληνες ἤρξαντο κατοικοῦντες καὶ ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ συνοικίᾳ πληροῦντες τὰ μὲν τῆς μεταναστεύσεως ἐνίων Μωαμεθανῶν εἰς Τουρκίαν γεννώμενα κενά.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς κώμης, ὅστις ἀρχομένου τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνῆρχετο εἰς 200 περίπου οἰκογένειας (1), ἐδιπλασιάσθη ἐν διαστήματι ἑνὸς αἰῶνος ὑπερβαίνων κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν ἐν τῇ χώρᾳ κίνημα (1906) τὰς 2000 ψυχῶν, ὧν ὑπὲρ τὸ ἕμισυ ἦσαν Ἑλληνες, οἱ δὲ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ οὐδενὸς Βουλγάρου ὑπάγοντος. Μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν πολέμων ὅμως διαδρογὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν κατὰ τὰς συνθήκας ἀνταλλαγῆν τῶν ἄλλοεθνῶν μειονοτήτων μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος, ἡ κώμη συνφιόσθη ὑπὸ Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης καὶ Μακεδονίας, δι' οὓς ἐκτίσθη ἐν τῇ Μωαμεθανικῇ συνοικίᾳ ὠραία μεθ' ὑψηλοῦ κωδωνοστασίου ἐκκλησία καὶ μέγα διώροφον σχολικὸν κτίριον, ἐν ᾧ στεγάζονται τό τε τετρατάξιον δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὸ τριτάξιον ἡμιγυμνάσιον, ἀμφότερα μεικτά.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς κώμης τῷ 1920 ἀνῆλθεν εἰς 3477 ψυχῶν, τῷ 1926 εἰς 3921 καὶ τῷ 1934 εἰς 4600, ὧν οἱ πλεῖστοι πρόσφυγες, οἱ ὑπόλοιποι Μωαμεθανοὶ καὶ περὶ τὰς 15 ὑπολειφθεῖσαι οἰκογένεια Ἑλλήνων ἐκβουλγα-

1) Κ. Οἰκονόμου, Ἱστοριογεωγραφικὴ τῆς ἐπαρχίας Φίλιππουπόλεως ἐπιγραφή, σελ. 45, § μθ', Βιέννη, 1819.

ω παραρτήρ. 2η. Κ. Ο. 2η σελ. 88. ἀνηκοντικαί.
Μετὰ γυναικα Κωνσταντίνης κατὰ τὰ
κεῖσα 98 δ' αἰώνες.

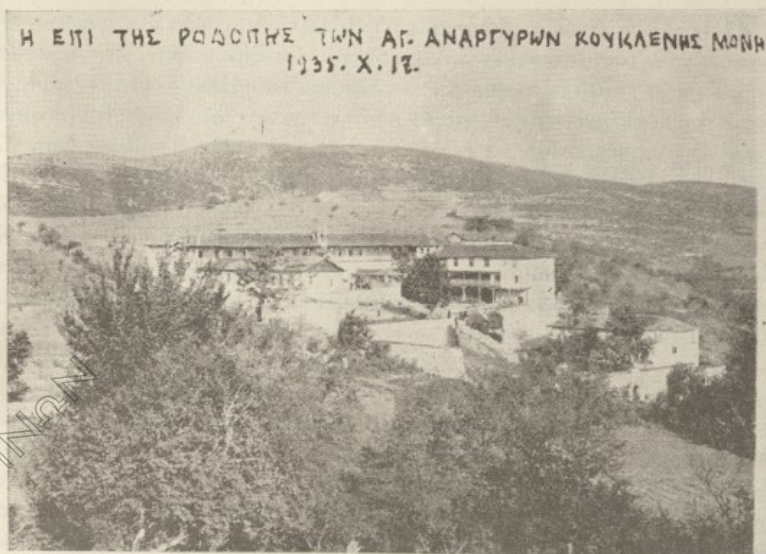
ριζομένων κατ' ἀδύρτητον ἀνάγκην. Ἡ κόμη φημίζεται καὶ νῦν διὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν κερασιῶν καὶ τῶν καρύων τῆς, διὰ τὰς πολλὰς σταφυλὰς καὶ τὸν καλῆς ποιότητος οἶνον καὶ καπνὸν τῆς καὶ τὰ χειροποίητα σάφωθρα καὶ ψιάρθας, δι' ὧν ἐφοδιάζονται αἱ ἀγοραὶ Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου. Εἶναι ἠλεκτροφώτιστος, τυχοῦσα δὲ ἀπὸ πέρυσι ρέκτου δημάρχου, τοῦ διδάκτορος τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν Π. Νίτσκωφ, ἐξωραϊζεται ὁλονέν. Ἄλλοτε διὰ τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματός τῆς κειμένης εἰς ὕψος 350 μέτρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἦτο τὸ θέρετρον τῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ἤδη ὅμως ἐλάχιστοι καταφεύγουσιν εἰς αὐτὴν προτιμῶντες ἕνεκα τῆς ἀναπτυχθείσης σιδηροδρομικῆς συγκοινωνίας ἀπώτερα θέρετρα.

§ 2) Τὸ Ἑλληνικὸν αἶσθημα τῶν Κουκλενιωτῶν, ἀπαρτιζόντων θρησκευτικὴν κοινότητα ὑπὸ τὴν πνευματικὴν τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως δικαιοδοσίαν μετ' ἐκκλησίας ἐχοῦσης δύο ἱερεῖς καὶ τετρατάξιον μεικτοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἰς ὃ ἐφοίτων ἐτησίως περὶ τοὺς 80 ἑλληνοπαῖδες, ἦτο ἀκμαῖον καὶ ἀμετάπτωτον μέχρι τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος, συντελούσης ἀναμφηρίστως εἰς τοῦτο καὶ τῆς ἕνεκα τῆς γεινιάσεως τακτικῆς αὐτῶν ἐπικοινωνίας μετὰ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, ὅπου ὡς γνωστὸν ἦνθει ὁ ἑλληνισμός. Οὕτως οἱ Κουκλενιώται, καίπερ τῶν περικειμένων κωμῶν πλὴν τῶν Βοδενῶν οὐσῶν Βουλγαρικῶν, διεφύλαττον τὰ πατροπαράδοτα ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσάν των ἀποφεύγοντες τὴν μετ' ἄλλογενῶν ἐπιμειξίαν.

Ἡ γλῶσσα αὐτῶν περιεῖχε πολλὰς ἀρχαϊκὰς λέξεις καὶ ὁμοίαζε φθολογικῶς καὶ τυπικῶς μᾶλλον πρὸς τὴν τῶν Φιλιππουπολιτῶν ἢ τῶν Στενιμαχιτῶν καὶ Βοδενιωτῶν. Ὁ φθόγγος λ. χ. σ προῦφέρετο παρ' αὐτοῖς ὅτε μὲν ψιλῶς, ὅτε δὲ δασέως ὡς παρὰ τοῖς Φιλιππουπολίταις καὶ οὐχὶ ἀείτοις δασέως (sch), ὡς παρὰ τοῖς Στενιμαχιταῖς καὶ Βοδενιωταῖς. Ὡσαύτως ἔν παρρησιῇ τῶν λέξεων συγκοπή, ἧς κατάχρησιν ἐποιοῦντο οἱ τε Βοδενιωτῶν καὶ Στενιμαχιταῖς συμπύσσοντες πολλάκις τρισυλλάβους καὶ τετρασυλλάβους λέξεις εἰς μονοσυλλάβους, ὡς ἐπὶ παραδείγματι τό: *ιδιόν* - *ιδίον* προφέροντες *δὲ μ* (¹), τὸ *ζωνάρι(ον)* - *ζνάρι*, τὸ *σκυλί* - *σκλί*, τὸ *σιάρι* - *στάρι* κτλ. Μόνον κοινὸν χαρακτηριστικὸν ἐν τῇ γλώσσῃ των μετὰ τῶν Στενιμαχιτῶν καὶ τῶν Βοδενιωτῶν εἶχον οἱ Κουκλενιώται τὴν χρῆσιν τοῦ θηλυκοῦ ἄρθρου ἐπὶ τῶν ἀρσενικῶν ὀνομάτων καὶ ἐπιθέτων, ὅπερ ἐσπίνιζε παρὰ τοῖς Φιλιππουπολίταις. Ἐκ τούτων δὲν φαίνεται πιθανὴ ἡ γνώμη τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ὄθωνείου ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίου Ἀν. Γεωργιάδου Λευκία, ἱατροῦ Φιλιππουπολίτου, ὅτι οἱ Κουκλενιώται ἦσαν ἄποικοι ὡς οἱ Βοδενιωτῶν τῶν Στενιμαχιτῶν ἀρχαίῳθεν (¹).

1) *Κ. Οἰκονόμου*, ἐνθ. ἀνωτ. σελ. 51, § νά

2) *Ἀν. Γεωργιάδου Λευκία*, Λοιμοῦ ἀφορισμοί. Παρίσιος 1832. σελ. 387 σημ.

Ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ: ἱερεὺς μονῆς, Δ^{ος} Μυστ. Ἀποστολίδης, δ^{ος} Π. Νίτσκωφ δῆμ. Κουκλένης, Β. Νικόλωφ δῆμ. Μπελασίτης, ἀστυνόμος, Κλήμης ἡγούμε. μονῆς, Δ. Τσόντσεφ διευθ. Ἐθν. βιβλιοθ. καὶ μουσεῖου Φιλίπ/ως, οἰκονόμος μονῆς.

Πιθανότερα εἶναι ἡ γνώμη ὅτι οἱ Κουκλενωῖται ἦσαν ἄποικοι τῶν Φιλιππουπολιτῶν, συνοικισάντων ἐπὶ τουρκοκρατίας τὴν κώμην, ἣτις εἶχε προφανῶς ἐκ τῶν πολέμων ἐρημωθῆ, ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι, διότι ἐν αὐτῇ ἔξ ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν μαρτυριῶν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε συνοικισμὸς καὶ ἐπὶ Βυζαντινοκρατίας καὶ ἐπὶ Ρωμαϊκοκρατίας καὶ ἔτι παλαιότερον. Ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι καὶ πρότερον καὶ νῦν ἔτι οἱ ἐν Φιλιππουπόλει ἀμπελοκτηματῖαι κέκτηνται τὸ πλεῖστον τῶν ἀμπελώνων τῶν ἐν Κουκλένῃ. Εἰκάζεται λοιπὸν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀμπελοκτηματιῶν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατάκτησιν τῆς χώρας προετίμησαν νὰ παραμένωσι πλησίον τῶν κτημάτων τῶν πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν τὸ μὲν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν συνήθων τότε κινδύνων καθ' ὁδόν, τὸ δὲ πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου ὄν ἐδαπάνων μεταβαίνοντες ἐκ τῆς πόλεως καθ' ἐκάστην εἰς Κούκλεναν (*).

Ἄλλως τε ἡ οἰκιακὴ οἰκονομία, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα καὶ αὐτὸς ὁ ρυθμὸς καὶ κατασκευὴ τῶν παλαιότερων διωρόφων τῶν μετ' αὐτῶν οἰκιῶν ὁμοιάζον μᾶλλον πρὸς τὰ τῶν Φιλιππουπολιτῶν ἢ τὰ τῶν Στενιμαχιτῶν. Ὑπῆρχε μάλιστα παράδοσις ἐν Φιλιππουπόλει ὅτι καὶ ὁ ἀμφισμὸς τῶν Κουκλενωιτῶν ἦτο ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν τῶν Φιλιππουπολιτῶν, διάφορον τοῦ τῶν Στενιμαχιτῶν, μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1769. Τότε, ὅπως ἀποφύγωσι τὰς γενομένας ὑπὸ τῶν Τούρκων καταδιώξεις τῶν Φιλιππουπολιτῶν (*), μεθ' ὧν ἠθέλον ν' ἀποδείξωσιν ὅτι οὐδεμίαν συγγένειαν εἶχον, ἀπέβαλον τὸν ἀμφισμὸν τῶν καὶ ἀπεδέξαντο τὸν τῶν γειτόνων τῶν Βουλγάρων χωρικῶν. Ἐκτοτε δ' ἔφερον τὰ μεγάλα ἐκ δασυμάλλον προβειῶν τῆς κεφαλῆς καλύμματα, τὰ λεγόμενα βουλγαριστὶ γκουγκλες.

§ 3) Ἐπὶ τῆς Βυζαντινοκρατίας, ἐν ᾧ τόπῳ κεῖται σήμερον ἡ κώμη, ὑπῆρχε τὸ ὄχυρόν (κάστρον) Βάνιστα, οὐδενὸς ἔχοντος αὐτοῦ ὑπολειφθέντος, παραχωρηθὲν τῷ 1083 εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσονιτίσεως (Βασίλειου) ὑπὸ τοῦ ἰδρυτοῦ αὐτῆς Γρηγορίου Πακουριανοῦ, μεγάλου τῆς Δύσεως δομειστίου. «Πρὸς τούτοις δέδωκα καὶ τὸ κάστρον τὸ ὀνομαζόμενον Βάνιστα σὺν τῇ βρύσει καὶ τοῖς λοιποῖς αὐτοῦ πᾶσι χωρίοις καὶ ἀγροδίοις» καὶ «χρυσόβουλλον ἐν τοῦ κάστρου Βάνιστας καὶ τοῦ χωρίου Τζερεβενῶν» (**).

1) Σ. Ἀγνανιάδου, ἰατροῦ Στενιμαχιτοῦ, περὶ Βοδενῶν καὶ Κουκλένης Θεολογικῆ ἐπετηρὶς, ἔτ. 1897, Ἀθῆναι σελ. 140.

2) Κ. Κούμα, Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, Βιέννη, 1831, τόμ. Χ, σελ. 384.— Βλ. Σκορδέλη, χρονολογικὰ γεγονότα Φιλιππουπόλεως, ἔτους 1772. Ἀρχαίου Θεολογικοῦ λαογραφικοῦ Θεσσαροῦ, Ἀθῆναι, τόμ. Α', ἔτ. 1934—1935, σελ. 97—98.

3) Louis Petit, Tyrikon de monastère de Perrasos (Bassovo) en Bulgarie κτλ. κεφ. β' καὶ γ' καὶ Γ. Μουσαίου, Γ. Πακουριανός, μέγας δομειστικός τῆς Δύσεως καὶ τὸ ἔπ' αὐτοῦ τυλικὸν τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσεως, 1888, Λειψία.

Ὁ Louis Petit, ὅστις ὑπολαμβάνων τὴν κατάληξιν τοῦ Βάνιστα ἀδέβαιον προτείνει ἀνάγνωσιν Βάνισκα ἢ Βανίσινα ἢ Βανισία (*), τοποθετεῖ τὸ ὄχυρόν περὶ τὴν Μοσυνόπολιν (Κομοτινήν). Ἐκ τῆς κατὰ σειρὰν ὅμως ἐν τῷ οἰκείῳ τοῦ τυλικῷ τῆς μονῆς κεφαλαίῳ ἀπαριθμήσεως τῶν κληροδοτηθέντων τῇ μονῇ χωρίων Στενιμάχου, Βοδενῶν, Βανίστης καὶ Τοπολνίτης, τριῶρον τῆς μονῆς ἀνατολικῶς ἀπεχούσης (**), προκύπτει ἀναντιρρήτως ὅτι ἡ Βάνιστα ἦτο πλησίον τῶν Βοδενῶν, ἐπομένως εἶναι αὕτη ἡ νῦν Κούκλενα. Τοῦτο δὲ ἐπιβεβαιοῦται οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Λευκία ἀκούσαντος τὸ ὄνομα τῷ 1795, «τὸ μὲν μέρος τῆς κώμης, ἔνθα ἡ πηγὴ ἐστὶ, Βάνιστα ἰδίως καλεῖται, πᾶσα δὲ ἡ κώμη Κούκλενα» (*), ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς μέθρι σήμερον διατηρήσεως παρὰ τῷ Ἰθαγενεῖ πληθυσμῷ τοῦ ὀνόματος, καλουμένου τοῦ ἀνατολικοῦ ἀκράσιον τῆς κώμης συνοικισμοῦ Ἄνω καὶ Κάτω Βάνιστα.

Ἡ λέξις Βάνιστα εἶναι ἑλληνικὸς μετασχηματισμὸς τῆς κατ' οὐδέτερον γένος ἐκφερομένης Σλαβικῆς Βάνιστε ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν Βάνισchte, προβλ. Παναγιῶν - richte Ὀμπόρισchte, σελίσchte, γχορόμισchte, γχοράνδισchte, κάλιςchte καὶ εἴ τι ἄλλο, ἐν οἷς ἡ κατάληξις - schte ἔχει σημασίαν περιεπικτήν ἢ περιληπτικὴν, ἐπομένως καὶ τοπικὴν. Εἶναι δὲ παλαιὸς μετασχηματισμὸς, ὡς ὀρθῶς σημειοῖ ὁ Λευκίας, τῆς Λατινικῆς λέξεως balneum ἐκ τῆς ἑλληνικῆς βαλανεῖον. Ὅτι δὲ ἔκτοτε ἤδη ἢ καὶ ἀρχαιότερον ἀπαντῶσι Σλαβικὰ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τοπωνύμια μαρτυρεῖται οὐ μόνον ὑπὸ τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ χρονολογῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ προειρημένου τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσεως τυλικῷ, ἐν ᾧ μνημονεύονται τὰ: Ἰωάννοθα, Γέλλωθα, Βάτοκοθον, Τοπόλνιτσα, Τζερεβενά. Εἰκάζεται λοιπὸν ὅτι παρὰ ταῖς πηγαῖς τῆς κώμης, 5—6 σήμερον γνωσταῖς ὑπὸ τὸ τουρκικὸν ὄνομα καϊνάκια, ὧν μία θειώδης, ἀναβρῦουσα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Λευκία, νῦν δ' ἐκλιπούσα, ὑπῆρχε ρωμαϊκὸν βαλανεῖον - balneum, ἔξ οὗ καὶ ὁ παρ' αὐτῷ τόπος καὶ συνοικισμὸς ἔλαβε τὸ ὄνομά του, μετασχηματισθὲν κατόπιν ὑπὸ τῶν οἰκησάντων ἐπὶ τῆς Ροδόπης Σλαῶν. Οἱ Ρωμαῖοι ἐρασταὶ τῶν θερμῶν λουτρῶν, συνήθιζον νὰ ἰδρῶσι πρὸς χρῆσιν τῶν βαλανεῖα, ὧν λείψανα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἐν Θράκῃ κυριαρχίας τῶν ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε καὶ ἀλλαχοῦ παρὰ ἱαματικαῖς πηγαῖς, οἷον ἐν Χισάρ 40 χιλιομέτρα βορείως τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν Ἀετῷ, ἐν Σοφίᾳ (Σερδικῇ), ἐν Κιουστεντὶλ (Παυταλίᾳ).

Σημειωτέον δὲ ὅτι τὸ ἴδιον τῶν πηγῶν τούτων, ὅπερ ἐν τῇ ἀρχαιότητι πάντως ἦτο ἀφθονώτερον, μετῶστεύετο διὰ κτιστοῦ ὑδραγωγείου εἰς τὴν

1) Louis Petit, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 10, σημ.

2) Κ. Οἰκονόμου, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 57 ζ νζ'.

3) Ἀν. Γεωργ. Λευκία, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 387, σημ.

Φιλίππου πόλιν κατὰ τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἐπὶ ρωμαϊοκρατίας ἀκμὴν (2ον καὶ 3ον αἰῶνα), ὁπότε ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ὡς μητροπόλεως τῆς τῶν Θρακῶν ἐπαρχίας ὑπερέβη τὰς 100 χιλιάδας καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἀνορθωθεὶς πεδιάς ἦτο κατιστάμετος ἐπαύλεον, ἀγροικῶν καὶ κωμῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δεξίππου καὶ τὰς ἐπιγραφάς (*). Ἐναντιβόλος δὲ παρὰ ταῖς πηγὰς ὑπῆρχεν ἀρχαίωθεν Θρακικὸς συνοικισμὸς, ὅπερ μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως *χωμάτων - τύμβων* (tumuli) ὀλίγω βορειότερον τῆς κώμης ἐν τῇ πεδιάδι. Τὰ λείψανα τοῦ ὑδραγωγείου τούτου, ἀποκαλυπτόμενα εἰς βάθος ἐνὸς καὶ πλέον μέτρου κατὰ τὴν ἐσκαφὴν τῶν ἀμπελώνων καὶ τῶν ἀγρῶν, ἦσαν γνωστά εἰς τε τοὺς Κουκλινώτας καὶ τοὺς περιοίκους, καλοῦντας αὐτὰ διὰ τῆς τουρκικῆς λέξεως *λαγούμια* (= ὑπόνομοι), οὐδεὶς ὅμως ὑπόπτευεν ὅτι ἦσαν τοῦ Ρωμαϊκοῦ ὑδραγωγείου τῆς πόλεως, ἧτις ἀρχαίωθεν, πιθανῶς ἀπὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνιδρυσεὸς τῆς (341 π. Χ.), ὑδρευέτο ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Ροδόπης νοτίως κειμένης νῦν κώμης Μαρκόβου δι' ὑδραγωγῶν κεραμείων σολήνων καλουμένων τουρκιστὶ *κιούγκια*, ὧν πολλὰ μέχρι τοῦδε πολυλαχοῦ τῆς πόλεως ἀπεκαλύφθησαν. Ἡ ἀνακάλυψις ἐσχάτως τοῦ ἐκ Κουκλίνης ὑδραγωγείου καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς διαδρομῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ὑποδείξει τῶν χωρικῶν (†) ὁφείλεται εἰς τὸν νῦν διευθυντὴν τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ μουσείου τῆς πόλεως Δ. Τσόντσεφ.

§ 4) Ὡς ἡ λέξις *Βάνιστα*, οὕτω καὶ ἡ *Κούκλινα* ἢ *Κούκλινη* (‡) καὶ πα-

1) *Δεξίππου*, fr. 19, σελ. 676 κέξ. τόμ. III. *Fragmenta histor. graec.* ἔκδ. Didot, Paris.

2) Τὸ ὑδραγωγεῖον σχήματος τοῦ λατινικοῦ γράμματος U, ὕψους 0,82 καὶ πλάτους 0,45 τοῦ μ. πανταχοῦ ἦτο ἐκτισμένον δι' ἀκατεργάστων καὶ ἀνωμάτων λίθων συνδεδεμένων δι' ἀσβέστου, ἔσωθεν ἐπικεχρισμένον διὰ μείγματος ἀσβέστου καὶ σιτρομιμένης κεράμου καὶ ἐπικεκαλυμμένον διὰ πλακῶν ἐκ τοῦ αὐτοῦ μείγματος κατασκευασμένον ἢ λιθίνων. Τμήμα αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ἐκείνῃ ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῶν Σχοινοβοιτῶν νοτίως. Ἀρχόμενον ἐκ τῶν πηγῶν τῆς Κουκλίνης διηυθύνετο πρὸς δυσμὰς διατρέχον αὐτὰς τὰς ὑπορείας τοῦ ὄρους καὶ διερχόμενον διὰ τῶν νῦν κωμῶν Κουκλίνης, Καραγάτς, Βελαστίτης ἐκάμπτετο δυτικῶς τῆς τελευταίας πρὸς βορρᾶν καὶ κατήρχετο εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου περὶ τὴν κώμην Κομάτεβον, 7 χιλιόμετρα νοτίως τῆς πόλεως ὑποτίθεται ὅτι ἐλάμβανε καὶ τὰ ὕδατα τοῦ ἐκ Μαρκόβου κατερχομένου ἀρχαιότερου, ἐφ' ὅσον χρόνον ἐλειτούργει. Τὴν διασφάγα τῆς Κουκλίνης, ὡς καὶ τὴν εὐρυτέραν τῆς Βελαστίτης διήρχετο ἐπὶ κτιστῶν γεφυρῶν, τῶν βάσεων ὧν ἴχνη διαφαίνονται καὶ νῦν ἐπὶ τῶν ὄχθων ἀμφοτέρων τῶν διασφάγων. Τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι Βελαστίτης ἀποκαλυφθέντα ἐνιαχοῦ λείψανα τοῦ ὑδραγωγείου εἶδε καὶ ὁ γράφων ταῦτα κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον τῆ εὐγενεῖ ἐπὶ τόπον ὑποδείξει τοῦ κ. Δ. Τσόντσεφ.

3) Ἐν τῷ β'. κώδικι τοῦ ἐν Φιλίππου πόλει ρουφειοῦ τῶν ἀμπατζήδων ἐν τινι σημειώματι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1784 φέρεται κατὰ κώφωσιν τοῦ ἀτόνου κλε- *Κούκλινη*. *Μυρτ*. Ἀποστολίδου, *Archiv de la société des abadjis à Plovdiv*, ἐπετηρὶς ἐθν. βιβλιοθ. καὶ μουσείου Φιλίππου πόλεως, ἔτ. 1928—29, σελ. 65.

λαίτερον *Κόκλινα*, ὡς διαπιστοῦται ἐκ τινος ἀπὸ τοῦ 1771 χειρογράφου παρασημειώσεως ἐπὶ παλαιοῦ βιβλίου (*). εἶναι Ἑλληνικὸς κατὰ θηλικὸν γένος ἐξυπακουομένης τῆς λέξεως χώρα (= κώμη) μετασηματισμὸς τῆς κατ' ἀρσενικὸν γένος ἐκπερομένης Σλαυτικῆς *Κόκλιεν*, προφανῶς ἐσηματισμένης ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ *κόκλια*. Ὁ Λευκίας ὑπολαμβάνων τὴν λέξιν *Κούκλινα* ἀρχαιότεραν τῆς *Βάνιστα* παράγει αὐτὴν ἐκ τοῦ ῥήμ. *καχλάζειν* κατὰ παραφθοράν: «Ἑλληνικὴ καὶ ἀρχαιότερα ἐκ τοῦ *καχλάζειν*, ὃ ἐστὶν ἐκ τῆς καχλαζούσης θεϊάδους πηγῆς, παραφθαρεῖσα» (†). Τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς (‡). Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ ἱατροφιλόλογου καθηγητοῦ δὲν φαίνεται ἡμῖν πιθανή, διότι δὲν εἶναι δυνατὸν ἐκ τοῦ *καχλασμοῦ* πηγῆς, συνήθους καὶ κοινοῦ τῶν πηγῶν χαρακτηριστικοῦ, νὰ ὀνομασθῇ τόπος τις. Ἡ λέξις *καθ* ἡμᾶς παρήχθη κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ *Κόκκλια* *Κόκλια*. Δέον λοιπὸν εἶναι ὑποθετῆ ὅτι τὸ εἰς ὃ κατ' ἀρχαίως συνώκισθη μέρος ἢ κώμη, κείμενον δυτικότερον τοῦ καταστραφέντος κάστρου *Βάνιστα*, ἐκαλεῖτο ἀπ' αἰῶνος *Κόκκλια* ἀπὸ τῶν ἀφθονούντων ἐν αὐτῷ ἐκ τινος φονικῆς μάχης ἀνθρωπίνων ὄστων, ὡς ἀκριβῶς καλοῦνται καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τὸν αὐτὸν λόγον *Κόκλια* αἱ ἐν Βοιωτίᾳ ἀρχαῖαι Πλαταιαί, πλησίον τῶν ὁποίων συνεκροτήθη ἡ ἱστορικὴ τῷ 479 π. Χ. μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν μάχη.

Οἱ περιοικοῦντες Σλαῦοι (Βούλγαροι) μετωνόμασαν τὰ *Κόκλια* - *Κόκλιεν*, τ. ἔ. πλήρη κοκκάλων, πλάσαντες τοπωνύμιον εἰς - *εν*, διότι παρ' αὐτοῖς ἡ ἐπιθετικὴ κατάληξις - *εν*, - *ενα*, - *ενο* ἀπὸ ὕλης καὶ ιδιότητος σημαντικῆ κατήνησε καὶ τοπωνυμική, πρβλ. τὰς ἐπὶ τῆς Ροδόπης κώμας *Τσέρβεν* (Ἐρυθροχώριον, Ἐρυθραῖ), *Βόδεν* (ὑδροχαρῆς τόπος, Αἰγαί), *Βρέστεν* (Σημιυδότοπος), *Τσέπεν* (ταφροτόπος, ὄχυρόν), *Βέτρεν* ἐπὶ τοῦ Αἴμου (ἀνεμότοπος) καὶ ἄλλα. Ἐκ τοῦ *Κόκλιεν* μετεσηματίσθη τὸ ἑλληνικὸν *Κόκλινα* (χώρα, διότι πάντα τὰ εἰς - *εν* λήγοντα ἀρσενικοῦ γένους Σλαυτικὰ τοπωνύμια μεταπλάσσονται ἐλληνιστὶ (†) ἢ εἰς οὐδέτερα πληθυντικοῦ ἀριθμοῦ λήγοντα εἰς - *ενα*, πρβλ. τὰ: *Βοδενά*, *Τσερβενά*, *Βετρενά*, *Τσέπενά*, *Γρεβενά*, *Μογλενά* καὶ εἴ τι ἄλλο ἢ εἰς - *ενα* θηλικοῦ γένους, ἅπερ δέον νὰ γράφονται ὡς τὰ οὐδέτερα δι' *ε* καὶ οὐχὶ ὡς γράφονται κακῶς ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη χρόνον δι' *αι*, ὑπολαμβανομένης τῆς καταλήξεως ὡς τῆς Ἑλληνικῆς - *αινα* (πρβλ. μελ- *αινα*, τάλ- *αινα*, Ἄνδρέ- *αινα*, Δημήτρ- *αινα* κτλ.) πρβλ. τὰ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι λείψανα τῆς

1) Δελτίον τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας Ἀθηνῶν, τόμ. VIII, σελ. 288.

2) *Α. Γ. Λευκία*, ἐνθῶ ἀνωτ. σελ. 387 σημ.

3) *Γ. Τσουκαλᾶ*, ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλίππου πόλεως Βιέννη, ἔτ. 1851, σελ. 61, § 74.

4) Ἴδε καὶ *Μυρτ*. Ἀποστολίδου, Θρακικὰ Ἀθηνῶν, τόμ. III, ἔτ. 1932, περὶ τῆς γλώσσης τῶν Θρακῶν, σελ. 228 ἐν τῇ σημειώσει 6, ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Φιλίππου πόλεως *Πουλπούδενά*.

Σλαβικῆς ἐπιδρομῆς: Βέρβαινα, Γάρβαινα, Δρίτσαϊνα (Ἀνδρίτσαϊνα), Κάπραϊνα, Καρίταινα, Κόπραϊνα, Κρέσταϊνα, Βρέσταϊνα, Λινίσταϊνα, Τσίτσαϊνα καὶ εἴ τι ἄλλο, πρόσθετες δὲ τούτοις καὶ τὸ Βυζαντιακὸν Τσέπαϊνα (¹) ἐπὶ τῆς Ροδόπης. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ δὲ Κόκλενα προῆλθε τὸ Κούκλενα ἢ ἐκ τῆς γενικῆς πτώσεως -Κουκλαίνης, ὡς ἀπαντᾷ ἐν κώδικι τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως ἐν σημειώματι τοῦ ἔτους 1781 (²), κατὰ κώφωσιν τοῦ ἀτόνου φθόγγου ο εἰς ου ἢ κατὰ σύμφωρον μετὰ τῆς λίαν εὐχρηστοῦ λέξεως κούκλια, διότι μόνον ὡς ἄτονος συλλαβὴ ο πρὸ ἢ μετὰ ἐπίτονον κωφοῦται, οὐδέποτε δὲ ἢ ἐπίτονος. Κατὰ τὸ ἑλληνικὸν δὲ Κούκλινη (προβλ. Τσαρίτσεν ἐν Θεσσαλίᾳ) ἐλέχθη εἶτα ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν Κούκλεν, ὅπερ παραμένει καὶ νῦν.

Ἄλλὰ τίνας πολυνέκρου μάχης τῶν πολεμιστῶν τὰ ὁσπᾶ ἐσπάρησαν ἀφθόνως ἐν τῷ πεδίῳ, ὥστε τοῦτο νὰ ὀνομασθῆ Κόκκαλα (Κόκκα); Τοιαύτη μάχη παρὰ τῆ Φιλιππουπόλει μετὰ τὸ 1083 μία μόνη μνημονεύεται ἢ τῆς 2 Αὐγούστου τοῦ 1208, συγκροτηθεῖσα μεταξὺ τῶν Φράγκων ἐχόντων συμμάχους τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, τὸν διάδοχον τοῦ Βαλδουίνου Ἑρρίκου, καὶ τῶν Βουλγάρων ἐχόντων συμμάχους τοὺς Κουμάνους ὑπὸ τὸν τσάρον, τὸν διάδοχον τοῦ Καλογιάννου Βορίλαν. Ἡ μάχη, ἥς λεπτομερῆς αὐτόπλου περιγραφὴ σφύζεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑρρίκου, ἦτο κρατερὰ καὶ πεισματώδης καὶ τοσοῦτον θορυβώδης ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν ἀγωνιζομένων καὶ τῶν χρεμετισμῶν τῶν ἵππων, ὥστε οὐδὲ αἱ βρονταὶ τοῦ Θεοῦ θὰ ἦτο δυνατόν ν' ἀκουσθῶσιν. Ὁ Βορίλας καίπερ διαθέτων διπλάσιον σχεδὸν στρατόν, 33 χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπέναντι 15 χιλιάδων Φράγκων καὶ 3 χιλιάδων Ἑλλήνων, ἠττήθη αἰσχροῶς, ἢ δὲ ἠττά του ἀπεδόθη εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ διὰ τὸ ἔλεσον τῶν δυνάμεων (³).

Ὅτι δὲ ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο ὑπὸ τὰς ὑπορείας τῆς Ροδόπης μεταξὺ Φιλιππουπόλεως καὶ Κουκλένης τῶν Φράγκων ἐρχομένων ἐξ ἀνατολῶν, διαπιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἑρρίκος προήλασεν ἀμέσως μετ' αὐτὴν κατευθυνόμενος πρὸς τὸν Κρυτζιμόν (Krucemont), νῦν Κρίτσμα, πόλιν ἀπέχουσαν τῆς Κουκλένης δυτικῶς ἐξάωρον, ἐκ τοῦ φρουρίου ἧς κατήλθεν ὁ ἡγεμονεύων τῶν τῆς Ροδόπης τούτων μερῶν Σλαῦος (Esclas), ἐξάδελφος τοῦ Βορίλα, ἀλλ' ἄσπονδος αὐτοῦ ἔνεκα κληρονομικῶν λόγων ἐχθρός, καὶ ὁμολόγησεν ὑποταγὴν ἀσπασάμενος κατὰ τὸ Βυζαντιακὸν ἔθος

1) Γ. Ἀκροπολίτου, § 57.—*Εὐφραῖμ μοναχοῦ*, Ἱ. Δούκας Βατάσης, 8982.—*Καντακουζηνοῦ*, Ἱστορ. III, 66 καὶ ἀλλαχού.

2) *Κώδιξ Κυρίλλου* (1781-1845) σελ. 3 (νέας ἀριθμώσεως).

3) *Valensiennes*, histoire de l'empereur Henri §§ IV—VIII.

τὴν χεῖρα καὶ τὸ σανδάλιον τοῦ αὐτοκράτορος (¹). Ὡσαύτως ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ μετὰ 670 ἔτη ἀπὸ Δερμίνδερε (Φερδινάνδοβον) μέχρι Κουκλένης ὑπ' αὐτὰς τὰς τῆς Ροδόπης ὑπορείας ἐξειλίχθη ἡ τριήμερος τῆς λεγομένης μάχης τῆς Φιλιππουπόλεως τῷ 1879, τῆς συγκροτηθείσης μεταξὺ τῶν Τούρκων ὑποχωρούντων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς τὴν Ροδόπην καὶ τῶν Ρώσων κατερχομένων ἀπὸ τοῦ Αἴμου (²). Ἡ αὕτη πάλιν κατεῖθυσεν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν ἀντιπάλων στρατιῶν ἐγένετο ἐν τῇ βορειοδυτικῇ ταύτῃ τῆς Θράκης γωνίᾳ πρὸς κατὰληψιν τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἡ διαφορὰ εἶναι μόνον εἰς τὸ ὅτι οἱ Φράγκοι ὁρμώμενοί ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἀπόθουν τοὺς Βουλγάρους πρὸς τὰ βορειοδυτικά, οἱ δὲ Ρῶσοι κατερχόμενοι ἀπὸ τοῦ Αἴμου ἀπόθουν τοὺς Τούρκους πρὸς τὰ νοτιοανατολικά.

§ 57. Ἄν τὸ τοπωνύμιον Κούκλενα εἶναι μετασχηματισμὸς ὡς πρὸς τὴν κατάληξιν σλαβοφανοῦς ἑλληνικοῦ κατὰ τὸ ἔτυμον ὀνόματος, τὸ αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὁμοιοκαταλήκτων τοπωνυμίων, ἅτινα καίπερ περιβεβλημένα τὴν Ἑλληνικὴν κατάληξιν -αῖνα παραμένονσι Σλαβικὰ καὶ ἀκατάληπτα εἰς τοὺς Ἕλληνας, διότι τὸ ἔτυμον αὐτῶν εἶναι Σλαβικόν. Ἀναγράφω ἐνταῦθα πρόχειρά μοι τίνα ἐρημνεύων ἄμα.

Βέρβαινα - Βέρβεν: ἐκ τοῦ βερμπά (ἰτέα) = Ἰτεών, Ἰτέαι.

Βρέσταϊνα - Βρέστεν: ἐκ τοῦ μπριστ (σημύδα) = Σημιῦσαι, ἢ ἐκ τοῦ βρῆστ (ῶρα, ἡλικία) = Ὁραῖον, Παρθένιον.

Γάρβαινα - Γραδίνας: ἐκ τοῦ γογράδα (περίβολος) ἢ ἐκ τοῦ γοράδινα (κῆπος): περιβόλια, κῆποι.

Δρίτσαϊνα (Ἀν-δρίτσαϊνα):—Δρίτσεν: ἐκ τοῦ δρίτς-δρίτσεν (θάμνος, δενδρύλλιον) = Θαμνῶν, Θάμνοι.

Κάπραϊνα (ἢ Χαιρώνεια) - Κάπρεν: ἐκ τοῦ καπάρεν (κίπαρις) = Κάπαρις.

Καρίταινα (οὐχὶ Καρύταινα) - Καρίτεν: ἐκ τοῦ καρέτα (ἄμαξα) = Ἀμαξαι.

Κόπραϊνα - Κοπρίεν: ἐκ τοῦ κοπρίνα (μέταξα) = Μετάξαι ἢ Κοπρίεν ἐκ τοῦ κοπρίδα (ἀκαλήφη, κνίδη) = Ἀκαληφῶν, Κνίδαι.

Λινίσταϊνα (Ἀλωνίσταϊνα) (³) - Λινίστεν: ἐκ τοῦ λέν (λίνον) καὶ λιστ (φύλλον) = Λινόφυλλά, Φύλλα.

1) Αὐτόθι. Ἴδε καὶ *Jirecek-Argyrow*, Ὀδοπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 436 βουλγαριστί.

2) *Χασαπτοῖεφ* στρατηγοῦ: Αἱ τῶν Ρωσικῶν στρατευμάτων ἐπιχειρήσεις κατὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Φιλιππουπόλεως, ἐν τῇ ἐφημ. τοῦ δήμου τῆς Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1929, ἀρ. 28-29, σελ. 6—19, βουλγαριστί.—*Ἰπποκρ. Μαργαρίτου*, Ἱστορία τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου. Ἡ τριήμερος παρὰ τῆ Φιλιππουπόλει μάχη, σελ. 694-702.

3) Ὁ *Σκαρλ. Βυζάντιος* γράφει τὴν λέξιν Ἀλωνίσταϊνα καὶ ἐτυμολογεῖ ἐκ τοῦ Ἀλώνι στενό, λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, σελ. 582, ἔτ. 1874.

Τσαρίτσα - Τσαρίτσεν : ἐκ τοῦ *τσαρίτσα* (βασιλίτσα)=βασιλικόν, ἀνακτόριον.

Τοίτσα - *Τοίτσεν* : ἐκ τοῦ *τοίτσα* (πληθ.=ἀκανθώδεις θάμνοι)=Ἄκανθα

Βοδενά - Βόδεν : ἐκ τοῦ *βοδά* (ῥόδω)=Αἰγαί.

Γρεβενά - Γρέβεν : ἐκ τοῦ *γκρεμπ* (ράχις)=Ράχις, Ζυγός, ἢ Γρέβεν ἐκ τοῦ *Γκρέμπεν* (κτένιον)=Κτένια.

Βάνενα (χωρίον Ἀρκαδίας)-Μπάνεν (λουτρῶδης)=Λουτρόν.

Δολιανά (χωρίον Τεγέας)-Ντόλεν (ντόλο-κάτω, ἐπίθ. ντόλεν-ὀ κάτω, ντολίνα-κουλάς)=Κουλάς.

Κελεφίνα (Οἰνοῦς)-*Κελέφεν* (κελέφ-ἐλώδης)=Ἔλος, Τέναγος.

Ρόδενα (χωρίον Λακωνίας)-Ρόδεν (Ρόντεν-γενέθλιος) Γέννα.

Τουπιανά (χωρίον Ἀρκαδίας) - Τσίπεν (τσιπ σιμός, πεπλατυσμένος)=Ἄπλωταριά.

Πλὴν τῶν εἰς -αίνα (ὀρθῶς-ενα) Σλαβικὰ τοπωνύμια εἶναι καὶ πάντα ἀνεξαίρετως τὰ εἰς -οβα καὶ -οβον. Ἡ ἐπιθετικὴ κατάληξις -οβ, -οβα, -οβο εἶναι συνηθεστάτη ἐν τῇ Βουλγαρικῇ γλώσσῃ σημαίνουσα : τὸ ἀνήκον εἰς τι (ιοσ-ειος-ιός), τὴν ἕλην ἕξ ἧς γίνεται τι (-ιος, -ινος), τὴν πλησμονὴν (-ώδης), τὴν πατρωνυμίαν (-άδης, -ίδης) καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὴν τοπωνυμίαν. Τὰ εἰς -οβο ἐν Βουλγαρίᾳ τοπωνυμικὰ ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατοντάδας. Ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι μνημονεύω τὰ :

Ἄζοβα (χωρίον τῆς Ἀρκαδίας) - Γιάκοβο : ἐκ τοῦ *γιακ* (ισχυρός, γενναῖος)=Ἵχρῶν.

Ἀράχοβα - Ὀρέχοβο (1) : ἐκ τοῦ *ὄρεχ* (κάρυον)=Καρναί. Ἐν Βουλγαρίᾳ ἐκεῖθεν τοῦ Αἴμου ὑπάρχει πόλις Ὀρεχοβίτσα.

Καστάνοβα - Καστάνοβο : ἐκ τοῦ *κάσταν* (κάστανον)=Καστανάει.

Κεράσοβον - Κεράσοβο : ἐκ τοῦ *κεράς* (κέρασον)=Κερασαί.

Κλείσοβα - Κλείσοβο : τὸ ἔτυμον πάντως εἶναι Ἑλληνικόν ἐκ τοῦ *κλεισις-κλειώ* πρὸς τὸ Βουλγαρικόν : *Κλεισοῦρα* (πόλις) ἐκ τοῦ *κλεισοῦρα*=Κλεισοῦρα.

Λεβέτσοβα - Λεβέτσοβο : ἐκ τοῦ *λόβετς* (θηρατῆς)=Θηρασαί. *Λόβετς* ὑπάρχει πόλις ἐν τῇ βορείῳ Βουλγαρίᾳ.

Μπούκοβον - Μπούκοβο : ἐκ τοῦ *μποῦμ* (δρυς)=Δρυμών.

Σμόκοβον - Σμόκοβο : ἐκ τοῦ *σμόκ* (νερόφιρον)=ἽΟφιοῦσα, ἽΟφειά.

Τύρναβος - Τύρναβο - Τρύνοβο : ἐκ τοῦ *τρὸν* (θάμνος ἀκανθώδης)=Ἄκανθαί.

1) Τὸ *οε* ἐν τῇ λέξει γράφεται διὰ διπλοῦ *ε*, ὅπερ ἐν τῇ Σλαβικῇ προϋφέρετο *εά-ιά*, ὡς διετηρήθη παρὰ τοῖς πρὸς ἀνατολάς οἰκοῦσι σήμερον Βουλγάροις ἐν τῇ χώρᾳ, ἐνῶ οἱ πρὸς δυσμὰς οἰκούντες προφέρουσιν αὐτὸ ὡς *ε* κλειστόν. Ὅθεν ἐκ τοῦ ἽΟρέχοβο ἐγένετο ἽΟράχοβο-ἽΑράχοβα.

Τύρναβο, ἱστορικὴ πόλις τῶν Βουλγάρων, πρωτεύουσα κατὰ τὸ δεύτερον αὐτῶν βασιλεῖον, ἐπιλεγόμενον μέγα. *Μικρὸν Τύρναβο*, πόλις βορείως τῶν Σαράντα ἐκκλησιῶν προσαρτηθεῖσα εἰς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ τὸν διεθνή πόλεμον.

Τσίμοβα (Ἀρεόπολις) - Τσίμοβο : ἐκ τοῦ *Τσίμ* (χόρτον, γλῶη, πρασιά)=Πρασιαί.

Βέρζοβα (χωρίον Κορινθίας) - Βύρζοβο (βύρζα - συνδέω)=Σύνδεσμος.

Βέρβιτσα (χωρίον ἐπὶ τοῦ Πάρνωνος)-Βέρμπιτσα (βερμπόν-ἰτέα)=Ἰτέαι, πρὸς Βέρβεν.

Κούμοβον (χωρίον Λακωνίας)-Κούμοβο (κούμ-ἀνάδοχος, κομπάρος)=Κομπαριά.

Μάλεβον (κορυφή Πάρνωνος)-Μάλεβο (μάλη, μάλ-μικρός)=Μικρὰ κορυφή.

Σίσοβον (χωρίον Λακωνίας)-Σίτσοβο (σίτσε-μικρὰ κρησάρα ἀλείφου, σήττα)=Σήττα.

Τσέσοβα (χωρίον Λακωνίας)-Τσέσοβο (τσέσιν-σκόροδον)=Σκόροδον.

Σλαβικὰ ὡσαύτως ἐν Ἑλλάδι τοπωνύμια εἶναι καὶ πάντα τὰ εἰς -ίτσα καταλήγοντα, ὧν τὸ ἔτυμον δὲν εἶναι Ἑλληνικόν. Ἡ νεοελληνικὴ ὑποκοριστικὴ κατάληξις -ίτσα προερχομένη ἐκ τῆς -ίκα, καίπερ συμπύπτουσα, οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχει πρὸς τὴν Σλαβικὴν, σημαίνουσαν τόπον. Τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ σήμερον εἰς -ίτσα τοπωνυμικὰ εἶναι τὰ πολυαριθμότερα πάντων. Ὄνόματα πόλεων, χωμῶν, βουνῶν, ποταμῶν, χειμάρρων, θέσεων καταλήγουσιν εἰς -ίτσα. Ἀναγράφω τινὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι.

Βεΐτσα (χωρίον τῆς Φωκίδος) : ἐκ τοῦ *μπελ* (λευκός)=Λευκή.

Βιτριτίτσα - Βέτρην : ἐκ τοῦ *βέτερ* (ἄνεμος)=τόπος ἀνεμοίης.

Βόνιτσα : ἐκ τοῦ *βόνια* (δυσωδία, μίασμα)=Ἔλος.

Βοσιτίτσα (Αἴγιον) : ἐκ τοῦ *μπόσκα* (σιτήθος)=Στηθαῖον, ἢ ἐκ τοῦ *βοσάκ* (κηρός)=Κηρήθρα, Κυφέλη.

Γοράτσα : ἐκ τοῦ *γκορά* (ἄλσος, δάσος)=Ἄλις.

Γραδίτσα : ἐκ τοῦ *γκράδ* (πόλις)=Πολίγνη (κατὰ σύμφυρσιν πρὸς τὴν ὑποκοριστικὴν -ίτσα).

Γρανίτσα : (ὄριον, μεθόριον)=Σύνορον.

Μπιστριτίτσα (ποταμὸς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας) : ἐκ τοῦ *μπίστρο* (=διαναγής).

Καμενίτσα : ἐκ τοῦ *κάμειν* - *κάμικ* (λίθος)=Πέτρα, Πετριτίτσα.

Πάνιτσα (χειμάρρος ἐν Ἀργολίδι) : (πινάκιον βαθύ, κούφα)=Χάραδρος.

Στεμνίτσα - Τιουμνίτσα : ἐκ τοῦ *τιούμα* (ὀμίχλη, σκότος, σκέπη)=Σκεπαστός, ἢ Τεμνίτσα - Τέμεν ἐκ τοῦ *τέμε* (ἢ τῆς κεφαλῆς ἀκρὰ)=Ἄκρα, Κορυφή.

Τσερνίτσα : ἐκ τοῦ *τσέρην* (μαῦρος)=Μαίρη.

Ἄλλὰ καὶ τὰ ἀκόλουθα ἔχουσι Σλαβικὴν τὴν προέλευσιν.

Βεζίτσα (ὄρος Ἀρκαδίας)-Βυζίτσα (βυζῆ-βυζῆ-σχουίνον) = Σύνδεσμος.
Βέρβιτσα (χωρίον Πάρωνος) - Βέρμπιτσα (βερμπά-ιτέα) = Ἰτέαι, προβλ.
Βέρβενα.

Νηβίτσα (χωρίον Ὀλυμπίας)-Νηβίτσα (νήβα-ἀγρός) = χωράφια.

Δραγομέστον (Ἀστικός τῆς Ἀκαρνανίας) : ἐκ τοῦ Δράγο μέστο (εὐά-
ρεστος τόπος, θελκτήριον) = Ἡλύσιον.

Ζαγορά : ἐκ τοῦ ζᾶ γγορά (παρὰ τῶ δάσει, ὄρει)· ὁμοίως Ζαγόρι καὶ
Ζαγοροχώρια. Προβλ. τὰς ἐν τῇ βορείῳ Θράκῃ ὑπὸ τὸν Αἴμιον πόλεις :
Στάρα (παλαιὰ) Ζαγόρα καὶ Νόβα (νέα) Ζαγόρα.

Ζάχολη : ἐκ τοῦ Ζά χολίμ (παρὰ τῶ βουνῶ, τῇ φάραγγι) = Κρημνός.

Λεπνοῦ (ὁ Στράτος τῆς Αἰτωλίας) : ἐκ τοῦ λέπεν (θαμνίσκος, ὁ θά-
ψος, τὸ κόνειον) = Θάψος.

Βοεβόδα (χωρ. Ἀρκαδίας)-πιθανῶς ἐκ τοῦ Βοεβόδοβο καθ' ἀπλοποιή-
σιν (βοεβόδα-ὀπλαρχηγός-καπετᾶνος) = Καπετανᾶτον.

Βελίνα (χωρίον Ἀρκαδίας)-Μπελίνα (λευκότης, μπέλ-λευκός) = Ἄσπρον.
Καὶ εἰς τὰ διάφορα-προσθήκας :

Τρεβᾶ (χωρίον Τεγέας)-Τρεβᾶ χόρτον = Χορταριά.

Μπίρνικον (χωρίον Λακωνίας)-Μπίρνικ (εἰσπράκτωρ φόρων, τελωνο-
σταθμάρχης) = Σταθμός, Τελωνεῖον.

Πολιάνα (χωρίον Λακωνίας)-Πολιάνα = Ὀροπέδιον.

Πρόδατον (νησίς ἐν τῷ ὀρμίσκῳ τῆς Πύλου)-Πρόντανο (πρόνταν-πεπω-
λημένος) = Πωλημένον.

Γκορτσᾶ (χωρίον Ὀλυμπίας)-Γκόρτσα (γκορτσιφ-πικρός) = πικρία.

Σοποτόν - Σόποτ : (αἰλαξ, ὑδραγωγός σωλήν). Σόποτ, πολίγνη ἐπὶ τοῦ
Αἴμου, πατρίς τοῦ ἔθνικου τῶν Βουλγάρων ποιητοῦ Ἰβάν Βάζωφ. Ὁ
Παπανδρέου γράφων τὴν λέξιν Σωποτόν παράγει ἐκ τοῦ σῶον ποτᾶν (*).

Χελμός : ἐκ τοῦ Χιολίμ (λόφος, βουνόν, κορυφή) ἀνάλογον τοῦ Χο-
ροφή (λόφος Κερκύρας), ὅθεν τὸ μεταγενέστερον τῆς νήσου ὄνομα Ἀροφή-
Κορφοί.

Βετέρινικον (παρὰτόματος τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ Πηνειοῦ) (*) - Βετέρινικο :
ἐκ τοῦ βέτορεν - βέτοερ (ἐσπέρα) = ἐσπέριος (*).

1) Γ. Παπανδρέου, Ἀζανιάς, σελ. 13. Ἴδε καὶ Μυρτ. Ἀποστολίδου : «Ἐλέγ-
χου ἀνασκευῆς» κατάλοιπος, Ἀλεξάνδρεια, ἔτ. 1912, σελ. 82. Ἡ ἐτυμολογία αὐτῆ ἀνα-
μνηστικῶς τὴν τῶν παλαιότερων διδασκάλων τῶν : πανταλόν ἐκ τοῦ πάντα λιώνει,
χαλβᾶς ἐκ τοῦ χαλαρῶς βαίνει, μῆλον ἐκ τοῦ μῆ ὄλον, πρηζόλα ἐκ τοῦ πρηθῆει δια.

2) Σκ. Βυζαντίου, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 587, ὅπου μετονομάζεται Φοῖνιξ.

3) Βετέρινικος ὀνομάζετο ἐν Στενιμάχῳ ἢ κατὰ τὴν ἐσπέραν πνεύουσα ἐκ τῆς
διασφάγος δροσερᾶ αἴρα. Μυρτ. Ἀποστολίδου, ὁ Στενιμάχος, ἔτ. 1930, σελ. 38 σημ.

§ 6) Ἡ μέχρι σήμερον τούτων καὶ τινῶν ἄλλων Σλαβικῶν τοπωνυμίων
ἐν τῇ νοτιῶς τοῦ Ὀλύμπου Ἑλλάδι ἵσχυρῆς, εἶναι τὰ μόνα τῶν ἐπηλύδων
κατὰ τὸν μεσαιῶνα Σλαβῶν πενιχρὰ λείψανα, ἅτινα οἱ Ἕλληνες, καίτερ
μετὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν μετονομάσαντες δι' ἀρχαίων ἢ νέων ὀνομάτων
πολλὰ Τουρκικὰ τοπωνύμια, δὲν μετέβαλον ἕνεκα τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτῶν κα-
ταληκτικῶς μετασχηματισμοῦ. Εἶναι δὲ ταῦτα ἅμα ἕνεκα τοῦ ὀλιγαριθμοῦ
τῶν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πολυάριθμα Ἑλληνικὰ μετὰ τῆς διατηρήσεως τῆς
Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τοῦ ἀρχαίου σχεδόν
χαρακτήρος καὶ τῶν προσόντων τῶν κατοίκων τῆς Ἑλληνίδος γῆς, οἵτινες
ἔχοντες ἑλληνικὴν συνείδησιν ἠγωνίσθησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ
αἰῶνας κατὰ τε τῶν Φράγκων καὶ εἶτα κατὰ τοῦ ἐπαχθοῦς Τουρκικοῦ ζυγοῦ
καὶ διέπλαναν ἐλευθέρου κράτος δι' ἄθλων τῶν προγονικῶν ἐφαυίλων, ἐξυ-
μνηθέντων ὑπὸ τῶν μεγίστων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν τῇ Δύσει ποιητῶν,
ἀνεμῶν τεκμήριον τῆς προίμου τῶν ὀλίγων Σλαβῶν ἀφομοιώσεως καὶ ἀναμ-
νηστικῶς ἀναίρεσις τῶν ὑπὸ τοῦ Fallmerayer καὶ ὑπ' ἄλλων διὰ πολιτι-
κοῦς λόγους φληναφηθέντων περὶ τῆς τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων καταγω-
γῆς (*). «Διότι βεβαίως χεῖμαρροι ὀθνεῖον αἵματος ἐν τῷ κατακλιμῶ τῆς
μετοικεσίας τῶν λαῶν καὶ ἐκ τῆς πολυμοθρίας τῶν κατακτητικῶν εἰσβολῶν
εἰσέρρευσαν εἰς τὴν ἀγνὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος λεκάνην, ἀλλ' αὕτη
ἔθολώθη τοσοῦτον, ὅσον θολοῦσι τὰ διαγῆ τοῦ Αἰγαίου ὕδατα οἱ αὐτόσε
μετ' ἰλύος ἐκβάλλοντες ποταμοὶ καὶ ὅσον ἡ θολὴ τῆς σηπίας μελαίνει τὰ
μαρμαίροντα καὶ κρυσταλλοφανῆ τῆς Ἀμφιτρίτης βασιλεία» (*).

Τὰ Σλαβικὰ ταῦτα τοπωνύμια, ὧν τὰ Ἀράγοβα καὶ Κλεισοβα κα-
τέστησαν ἱστορικὰ ἕνεκα τῶν ἐν αὐταῖς κατὰ τὸν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας
τοῦ 1821 ἀγῶνα μαχῶν, δεόν νὰ παραμένωσιν ἀλόβητα ὡς ἀμυδρὰ τῆς
τῶν Σλαβῶν ἐπιδρομῆς ἀνάμνησις, πλὴν τῶν εἰς - οβο(ν), ἀπροσδιονύ-
σων εἰς τὸ γλωσσικὸν Ἑλληνικὸν αἶσθημα, ὡς καὶ τῶν : Δράγο μέστο,
Βετέρινικο καὶ τινῶν τῶν εἰς - ἴτσα. Δέον νὰ μὴ συντελεσθῇ καὶ ἐν
Ἑλλάδι ὅ,τι συντελέσθη ἐσχάτως ἐν Βουλγαρίᾳ, ὅπου γενομένης τῆς με-
τονομασίας τῶν Τουρκικῶν τοπωνυμίων μετονομάσθησαν καὶ ἀρχαίο-
ταται Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἀνήσασαι καὶ συντελέσασαι εἰς τὴν διάδοσιν
τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Θραξὶ χιλιῶδα ἔτων πρὸ τῆς ἐμ-
φανίσεως τῶν Βουλγάρων ὡς ἔθνους ἐν τῷ κόσμῳ. Τὰ ἱστορικὰ ἐν τῇ
Βουλγαρικῇ γλώσσῃ εὐφωνα ὀνόματα τῆς Ἀρχαίλων (Ἀρχαίλο), ἀποικίας

1) Κ. Παπαρρηγοπούλου, περὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, λό-
γος κρητικῆς τῆ 1857, Πανδώρα, ἔτ. 1857, σελ. 110—120.

2) Γ. Μιστριώτου, τὰ αἰτία τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνικοῦ πολιτι-
σμοῦ, λόγος κρητικῆς τοῦ 1891, σελ. 10.

Ἰωνικῆς, τῆς Μεσημβρίας (Μεσέμβρια), ἀποικίας Δωρικῆς καὶ Μουσειῶν τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ εἰκονογραφίας τοῦ ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος ἱστορικοῦ Στενιμάχου (Στανίμαχα) μετεβλήθησαν ἐφέτος εἰς *Πριμόρε*, *Νισιμπιρ*, καὶ *Ἀσένωφγκραδ*, πρότερον δὲ τὸ τῆς ἱστορικῆς Φιλίππουπόλεως (Φιλίππο-πολ), κτίσματος Φιλίππου τοῦ Ἀμύντα, ἑνὸς τῶν μεγίστων τῆς ἀρχαιότητος στρατηγῶν καὶ πολιτικῶν, καὶ λαμπροτάτης τῶν Θρακῶν μητροπόλεως ἐπιρωμαϊοκρατίας, εἰς τὸ ἀμφιβόλου παραγωγῆς καὶ σημασίας Πλόδδηφ (1).

II

§ 7) Νοτιοδυτικῶς τῆς Κουκλένης περὶ τὰ 4 χιλιόμετρα εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 600 μ. ὑπεράνω τῆς θαλάσσης κεῖται ἐπὶ ὠραίας τοποθεσίας τῆς ὄφρους τοῦ ὄρους, ὅθεν ἀρχεται ἡ βαθεῖα τῆς κόμης διασφάξ, ἡ φερώνυμος αὐτῆς μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κοσμᾶ καὶ Δαμιανοῦ, ἱατήριον ἄλλοτε τῶν σωματικῶς καὶ ψυχικῶς νοσοῦντων. Ἐν τῷ προνάρθηκι τῆς ἐκκλησίας σήμερον διασφάζεται λιθίνη στήλη μετὰ σιδηροῦ κρίκου, ἐξ οὗ δι' ἀλύσεως προσ-

1) Παράδοξος φαίνεται ἡ μετονομασία αὕτη ἀρχαιοτάτων καὶ ἱστορικῶν πόλεων, ὃν τὰ ὀνόματα λαμπρύνουσι νομίματα καὶ ἐπιγραφαί, φυλαττόμενα ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ ἐν τοῖς μουσεῖοις τῆς χώρας καὶ μελετώμενα μετ' ἐπιστάσις ὑπὸ τῶν εἰδικῶν Βουλγάρων ἐπιστημόνων. Τοῦτο δέ, διότι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἣτις εἰσῆλθε πληθυσίος εἰς τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, ἐδραζόμενον κυρίως ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ ἐντὸς πεντηκονταετίας ἐπετέλεσε θαυμασίας ἐν παντὶ πεδίῳ προόδους, οὐδαμῶς ὑστεροῦσα τῶν ὁμῶρων τῆς καλλιιεργεῖται ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ πολιτισμὸς ἐν τε τοῖς κλασσικοῖς γυμνασίοις καὶ τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ, διατηροῦνται μουσεῖα, εἰς ἃ περιουλλέγονται πᾶσαι αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Βυζαντιακαὶ ἀρχαιότητες, λειτουργεῖ ἀρχαιολογικὸν ἴνστιτούτον, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐπετηρίδα τοῦ ὁποίου συνεργάζονται ἐξοχοὶ ἐπιστήμονες - ἀρχαιολόγοι, ἱστορικοί, νομισματολόγοι, λάτρεις τοῦ κλασσικισμοῦ, τ. ἔ. τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τέχνης. Ἐτι δὲ παραδοξότερον εἶναι τὸ ὅτι Βούλγαρος ἐπιστήμων, ὁ σοφὸς τῷ ὄντι τῆς γλωσσολογίας καθηγητῆς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Σόφιας κ. Μλαδένοφ, δὲν ὤκνησε νὰ προτείνῃ κατελθόν εἰς τὴν δημοσιογραφίαν τὴν ἀντικατάστασιν καὶ τοῦ τῆς πρωτεύουσος ὀνόματος ὡς ἑλληνικοῦ. Τὸ ἑλληνικὸν εὐφώνον καὶ τὸ ἱερώτερον ἐν Εὐρώπῃ μετὰ τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄνομα *Σοφία*, διότι ἔληφεν ἐκ τοῦ ἐν τῇ πόλει τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς τοῦ Θεοῦ ὑψίστης σοφίας ναοῦ, ὃν αἱ Βούλγαροι θεωροῦσιν ὡς ἱστορικὸν κειμήλιον, προτάθη ν' ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ κακοφώνου μεσαιωνικοῦ *Σρέδετες*, παραφθορᾶς τοῦ Ρωσικοῦ *Serdica*-*Σερδική*, διότι οὕτω ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Σλαύων κατὰ τὸν μεσαίωνα ἡ πόλις, ὅθεν προήλθε κατὰ παρετυμολογίαν καὶ τὸ Βυζαντιανὸν *Τριαδίτσα*, εὐφρονότερον τοῦ ἄλλου. Εὐτυχῶς ὁμοῦ δὲν εἰσηκούσθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἡ πρότασις τοῦ καθηγητοῦ, διότι τὸ ὄνομα *Σοφία* εἶναι ἀρρήκτως συνυφασμένον μετὰ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτέρας Βουλγαρίας. Πρὸς κάλυψιν ὁμοῦ τῆς ἑλληνικότητος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων γράφεται διὰ τοῦ Λατινικοῦ ἀλφαβήτου *Sofia* ἀντὶ τοῦ μόνου ὀρθοῦ *Sophia*.

ἔδενον τοὺς ἀτυχεῖς φρενοπαθεῖς, οἵτινες πολλάκις ἐξήρχοντο ἐκείθεν εἰς χεῖρονα τῆς κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν κατάστασιν, διότι πρὸς θεραπείαν τῶν ἐτίθεντο εἰς ἐνέργειαν οἱ τακτικοὶ καθ' ἐκάστην ραβδισμοί, καθ' ὅσον «τὸ ξύλο βῆγχε ἀπ' τὸν παράδεισον» κατὰ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν.

Δύο ἀνάπτυξις ὁδοὶ ἀνάγουσιν ἐκ τῆς κόμης εἰς τὴν μονήν ἢ μὲν ἐκ τῆς Μωαμεθανικῆς συνοικίας ἡμιονική, μακροτέρα καὶ εὐκοπωτέρα, καταλήγουσα εἰς τὸ Ἁγίασμα, ὅθεν ἡ νοτιόθεν εἰσοδος εἰς τὴν ὡς ἂν τοῦ περιβάλλου τῆς μονῆς αὐλήν, ἢ δὲ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς συντομωτέρα καὶ ἀμαξιτὴ νῦν μέχρι τῆς κάτωθεν τῆς μονῆς βορειοανατολικῶς κειμένης κρήνης, ὅθεν ἀρχεται κοπιωδεστάτη ἀνωφέρεια, εὐτυχῶς σύντομος, ἄγουσα ἐξ ἀνατολῶν εἰς τὴν κάτω τοῦ περιβάλλου τῆς μονῆς αὐλήν. Ἐκ τούτου οἱ διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ ἀνερχόμενοι προσκνηταί, ὅπως τονώσωσι τὰς διὰ τὴν ἀνωφέρειαν δυνάμεις των, ἐποιοῦντο μικρὸν σταθμὸν παρὰ τῇ δασυσκίῳ κρήνῃ, ἣτις ἄλλοτε ἦτο ἀεὶρρους καὶ διαυγεστάτη, νῦν δὲ ξηρὰ καὶ ἀπεπιλωμένη τῶν περὶ αὐτὴν θάμνων καὶ δένδρων.

Ὁ Φιλίππουπολίτης λογογράφος διδάκτωρ Δημ. Βογαζλῆς, τακτικὸς τῆς μονῆς ἐπισκέπτης, συνέθηκε διὰ τὴν κρήνην τοὺς ἐξῆς στίχους:

Ἡ Βρυσούλα τῶν ἁγίων Ἀναργύρων

Σὲ πλαγιά βοννήσια, πλέρια δασωμένη,
μέσα σιές καρίνες, πλάι σὲ καρδιά,
ἄσπρη μὰ βρυσούλα, τρισχαριτωμένη
μοιάζει περιστέρα μέσα σιὰ κλαδιά.

Τρέχουν τὰ νερά της γάργαρα καὶ κρύα
δίπλα της πεζούλια γιὰ τοὺς κουρασμένους
καὶ στὴ γούρνα ἐπάνω μὰ τοιχογραφία
μὲ τοὺς δύο Ἁγίους γιὰ δυστυχημένους.

Κί' ὅταν ξαποστάσης, σὰν ἀνηφορίζῃς,
κάποια καμπανοῦλα κρούει χαρωπά.
Νὰ τὸ μοναστήρι! ξάφνω τ' ἀντικρύζεις
Μάθε κι' ἡ καμπάνα πὼς γιὰ σὲ χτυπᾷ.

Μοναστήρι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἔτος 1889.

Ἡ μονὴ ἀποτελεῖται ἐκ δύο μερῶν μετὰ λιθοστρώτων εὐρειῶν αὐλῶν δι' εὐρείας λιθίνης κλίμακος συγκοινωνουσῶν, τῆς μὲν ὑψηλοτέρας περὶ τὰ δέκα μέτρα περιεκτικμένης διὰ διωρόφου κτιρίου μετὰ πολλῶν δωματίων καὶ ἐχούσης δύο πύλας κατὰ τὴν νοτιὰν καὶ βόρειον πλευράν, τῆς δὲ ταπεινοτέρας, ἐν τῇ βορειοανατολικῇ τῆς ὁποίας γωνίᾳ εὐρίσκεται ἡ ἐκκλησία, περιτετοιχισμένης δι' ὑψηλῆς μάνδρας καὶ ἐχούσης μεγάλην πρὸς τὴν δια-

σφάγα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν πύλην μετ' ἐνεπιγράφου ἀνωθι τοιχογραφίας τῶν ἁγίων τῆς. Ἡ νοτιὰ τῆς ταπεινοτέρας αὐλῆς πλευρὰ ἦτο καὶ αὐτὴ ἐκτισμένη διὰ διωρόφου κτιρίου μέχρι τριακονταετίας, ὕπερ ἀποτεφρωθὲν ἐκ πυρκαϊᾶς δὲν ἀνεκτίσθη. Νοτιῶς τῆς κάτω αὐλῆς παρᾶκειται ἀνεκαθεν εὐρύς λαχανόκηπος, οὗ τμήμα ἄλλοτε ἐχρησίμευεν ὡς κοιμητήριον τῶν μοναχῶν καὶ τῶν καταφευγόντων εἰς τὴν μονὴν πρὸς ἀνάρρωσιν διὰ τὸ εὐκραῆς τοῦ κλίματος ἀσθενῶν, ὡς δηλοῦται ἐξ ἐνεπιγράφων λιθίνων ἐπιτυμβίων σιηλῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Ἐν τῷ κήπῳ τούτῳ τῷ 1795 «μικρὸν ἐξορύξαντες εὗρον τεμάχια τινα ἀγαλμάτων λιθίνων, ὧν τὸ ἀβλαβὲς διασωθὲν κάλλιστον καὶ τῆς ἀρχαίας ἐρμολυφικῆς ἀριστούργημα, πλάξ ἐστὶ μαρμαρίου λευκοτάτου ἀνάγλυπτος, ἐν ἧ Ἡρακλῆς μὲν τὰς τῆς Ὑδρας τέμνει κεφαλᾶς, ὁ δ' Ἰόλαος τῷ πεπτωκτώμενῳ αὐτὰς ἐπικαίει» (1). Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Κ. Οἰκονόμου 1819 τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο ἐξέλιπεν, ὑφίστατο ὅμως ἐν τῇ μονῇ ἕτερον εὐρεθὲν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἀπεικονίζον καὶ τοῦτο τὸν Ἡρακλέα, παλαιόντα μετὰ λέοντος καλῆς τέχνης, ὅπερ εἶδε καὶ ὁ Γ. Τσουκαλᾶς (2). Ἐκ τούτου τεκμαίρεται ὅτι ἀρχαίῳθεν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἱερὸν τοῦ ὑπὸ τῶν ἐξηλληνισμένων ἐπὶ ρωμαϊκρατίας Θρακῶν λατρευομένου ὡς Θεοῦ τῆς σωματικῆς ρώμης καὶ τῆς υγείας Ἡρακλέους (3) ἢ τοῦ Θρακῆς Ἰππέως ἢ τῶν Νημφῶν, ὡς ἀλλαχοῦ τῆς Θρακῆς καθορίσθησαν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ πολλῶν ἀναθηματικῶν τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ ἀναγλύφων (4).

Πλησίον τοῦ κήπου κάτωθεν ὑψώματος σκιαζόμενον ὑπὸ αἰωνοβίου τανυκλάδου καὶ δασυφύλλου πλατάνου κεῖται τὸ Ἁγίασμα, περιτετοιχισμένον ὡς σηκὸς ναοῦ, εἰς τὸ βάθος οὐτινος τετράκρονος ἀείρους πηγῆ διαχύνει τὰ διανγῆ καὶ δροσερὰ τῆς νάματα. Ἄνωθεν ταύτης ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἀπὸ τοῦ 1830 ἐνεπίγραφος μαρμαρίνη πλάξ πλάτους 0,76 καὶ ὕψους 0,93 τοῦ μ. ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἔγγλυπτον σταυρὸν καὶ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἀνὰ ἓν ἔγγλυπτον ἀνθοδοχεῖον μετὰ κρίνων καὶ ὑπ' αὐτὰ τὴν ἀκόλουθον κεφαλαίως ἐκκλησιαστικοῦς γράμμασι κεχαραγμένην ἐπιγραφὴν κατὰ πιστὴν ἡμῶν ἀντιγραφὴν :

«Μωσῆς ὁ πάνν ἐκ πέτρας βλώσας ὕδωρ
πότισε λαὸν πάλαι Ἰσραηλιτῶν»

(1) Ἁν. Γεωργ. Λευκία, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 385, σημ.

(2) Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 26 § ιβ' καὶ 49 § μθ'.—Γ. Τσουκαλᾶ, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 61 § 73.

(3) Μυρτ. Ἀποστολίδου, περὶ τῆς θρησκείας τῶν Θρακῶν, Θρακικά, τόμ. V. ἔτ. 1934, σελ. 53 κ. ἔξ.

(4) G. Kazanov, Thrakische Religion-Gottheiten-Religiöse Sitten und Gebräuche, ἐν τῇ Pauys R. Enzyklopädie ἔτ. 1935, σελ. 474—551.

κλεινὸς δαι(sic) Νικόδημος ἀρχιμανδρίτης
καὶ προστατέων τῆς μονῆς ταύτης ἦδη
ὄρουξε πηγὴν τήνδε ἀδρᾶ δαπάνη
ὕδωρ πότιμον βλυζάνουσαν ἀφθόνως,
ροσοῦσι ρῶσιν καὶ ἴασιν παρέχον.

Δόξη Θεός σοι θεῖαν ἀντιμισθίαν αὐλ', Ἀδγ. κδ' (1).

§ 8. Ὁ χρόνος τῆς ιδρύσεως τῆς μονῆς εἶναι ἡμῖν ἄγνωστος· πάντως ὅμως δὲν εἶναι μεταγενέστερος τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, ὁπότε καὶ ἄλλαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ιδρύθησαν. Εἰκάζεται δὲ ὑφ' ἡμῶν ὅτι χορηγοὶ ἢ προστάται τῆς μονῆς ἦσαν ὁ ὑπέρμαχος τῆς ὀρθοδοξίας αυτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός (1081—1118), ὅστις πολλάκις καὶ ἐνίοτε χρονίως διέτριψεν ἐν Φιλιππουπόλει καὶ περὶ αὐτὴν (2) καὶ βραδύτερον κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ὁ φιλόθρησκος τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς Ἀλέξανδρος (Ἰωάννης). Ἡ ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος τῆς ἐκκλησίας ἀπεικόνισις τῶν δύο τούτων βασιλέων ἐν τῇ σειρᾷ τῶν προστατῶν καὶ ὑπερμάχων τοῦ χριστιανισμοῦ δηλοῖ τὴν ὑφισταμένην ἐν τῇ μονῇ ἐπὶ αἰῶνας παράδοσιν περὶ αὐτῶν ὡς εὐεργετῶν τῆς μονῆς. Ὁ Τσουκαλᾶς ἀποδίδει τὴν κτίσιν τῆς μονῆς εἰς τοὺς ἰδρυτὰς τῆς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσιονίτισης (Βατοκόβου) (3) τοὺς Πακουριανοὺς Γρηγόριον καὶ Ἀπάσιον λέγων : «ἡ μονὴ αὕτη κατὰ τὸ τυπικὸν ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐκείνων, οἵτινες καὶ τὴν ἄνω εἰρημένην μονὴν ἔκτισαν τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσιονίτισης, ἐπειδὴ κατὰ τὸ εἰρημένον τυπικὸν ἐπροίκισαν ἐκείνην με γαίας μέχρι Σάνθης καὶ τῶν μερῶν τούτων τῆς Ροδόπης» (4). Ὁ δὲ Κ. Μωραβένωφ ἀνάγει τὴν ἰδρυσιν τῆς μονῆς καθ' ἃ ἤκουσεν ἐκ παραδόσεως εἰς 5—6 αἰῶνας πρὸ αὐτοῦ δηλ. τὸν 14ον ἢ 15 αἰῶνα (5).

Αἱ ἀρχαιότεραι νῦν περὶ τῆς μονῆς γραπτὰ εἰδήσεις ἀνέρχονται μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ τῆς μονῆς διασφύζονται δύο χιλικίνα ἐνεπίγραφα τρυβλία, ἀφιερώματα εὐλαβῶν Ἑλλήνων προσκυνητῶν ἐπὶ τοῦ μὲν ἀναγινώσεται : «Μηχαῖλ (sic) Βλάχος 1698», ἐπὶ τοῦ δὲ «Κωνσταντῖνος Θεοδώρου, 1735». Ἐπὶ τῆς ὀρειχαλκίνης σφαιράς διαμέτρου 0,20 τοῦ μ. εἰς ἣν ἀπολήγει ὁ ὄραιος καὶ μέγας μετὰ πολλῶν κηροδόχων πολυέ-

(1) Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀπετοιχίσθη πρὸ τινῶν ἐτῶν, ὅπως προφανῶς ἐν τῇ θέσει τῆς τεθῆ ἄλλῃ βουλγαρικῇ, εὐτυχῶς ὅμως δὲν κατεστράφη, φυλαττομένη ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ.

(2) Ἁν. Κομνηνός. Ἀλεξιάδος VI, 14. VIII, 7. XIV, 8. κε.

(3) Μυρτ. Ἀποστολίδου. Ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τῆς Παναγίας τῆς Πετριτσιονίτισης, Θρακικά, τόμ. VII, 1936.

(4) Γ. Τσουκαλᾶ, ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 61 § 73.

(5) Μωραβένωφ Κ. Ὑπόμνημα περὶ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Φιλιππουπόλεως ἀπὸ τοῦ ἔτ. 1869, βουλγαριστὶ ἐτυπώθη τῷ 1930, σελ. 212.

λαιος, ἐκ τοῦ ὀρόφου τῆς ἐκκλησίας ἐξηρητημένος κατὰ τὸ μέσον, ἀναγινώσκεται κυκλοτερῶς ἢ μικροῖς γραμμασιν ἐπιγραφὴ: «Ἀφηρόση (sic) Χατζῆ Μαυροδῆς τοῦ Χατζῆ Γεώργη ἡδὸς (sic) ἡς (sic) τὸν ναὸν τὸν ἁγίον Ἀναργύρον, ἦτε (sic) ἔτους αψε'», δηλ. 1705.

Ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ διασφύζεται πλὴν τῆς προμνημονευθείσης καὶ ἑτέρα ἀπὸ τοῦ 1785 ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς, ὀλίγω μικροτέρας, ἐπιγραφῆ, ὁμοίως γραμμασι κεχαραγμένη, ἀλλὰ τετριμμένη, ἣτις καθ' ἡμετέραν ἀνάγνωσιν καὶ συμπλήρωσιν ἔχει:

«[Πη]γή<ν> Σιλῶμ, πηγῆ<ν> Ἀναργύρων,
ὔδωρ ζωηρῶν (sic) Κοσμᾶ τε Λαμμανοῦ τε,
ρωννύει ψυχὰς καὶ σώματα ἴαται
πίστει πόθῳ τε πηγῆ [v]σοσῶ[σ]ιν,
ἀντιλοῦοι ὑδ[ωρ] χά[ρι]ον τῶν ἰαμάτων,
ἐκπλύνει ῥύπους παντοίων νοσημάτων.
Κάμοῦ μὲν μνήσθητι ταπεινοῦ Ἰγνατίου,
ἡγουμένου τῆς μονῆς τῶν Ἀναργύρων.
ἐν αἴτε (sic) αψπε', Σεπτεμβρίου α'.

Ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ κώδικος Κυρίλλου τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως (1781) ἡ μονὴ καταριθμεῖται μεταξὺ τῶν ὀκτώ ἐπὶ τῆς Ροδόπης, τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὴν προειρημένην μητρόπολιν, ἦτο ἄρα ἐπαρχιακῆ: «τὰ στρέμματα τῶν ὀκτὼ μοναστηρίων Φιλιππουπόλεως 522 πρὸς γρ. 4, πρὸ. 12=2244 γρ. 18 πρὸ.» Τὰ δὲ μνημονεύμενα μοναστήρια ἐν τῇ αὐτῇ σημειώσῃ ἦσαν τὰ: «Μπατοκόβου, Μολδάβας, Βοδηνῶν, Κουκλαίνης, Περυστίτζης, Περοστίτζης, Κοήτζμας ἁγ. Ἀνάργυροι καὶ Παναγίας» (*).

Ἐν ἔτει 1784 μνημονεύεται ἐν πρακτικῷ τοῦ δευτέρου κώδικος τοῦ ρουφρετίου τῶν ἐν Φιλιππουπόλει ἀμπατζήδων ἀποφασίσαντος κατ' ἔτος νὰ ἐπισκέπτηται ἐκ περιτροπῆς τὰ μοναστήρια τῆς Φιλιππουπόλεως μεταξὺ τῶν μνημονευομένων πρῶτον ἔρχεται τὸ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης. «1874. Ἐσαμφώνησαν οἱ μαστοροὶ νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ μοναστήρια μὲ τὴν ἀράδα, Κούκλινη κτλ.» (**).

Ἐν ἔτει 1795 ἐνδημούσης δριμύως ἐν Φιλιππουπόλει τῆς χολέρας ἡ οἰκογένεια τοῦ Λευκία συγκεκμημένη ἐξ ἑννέα ἀτόμων κατέφυγε κατὰ τὸ θέρος εἰς τὴν μονὴν πρὸς προφύλαξιν. Ἄλλ' ἡ νόσος μετεδόθη καὶ εἰς τὴν

(1) Κώδιξ ἐτῶν 1781—1845, σελ. 3 (νέας ἀριθμήσεως). Διατηρεῖται ἡ ἐν τῷ κώδικι ὀρθογραφία.

(2) Μ. Ἀποστολίδου: Archiv de la société des abadjis à Plodiv, βιβλ. II (1772—1818) σελ. 1. Ἐν τῇ ἐπετηρίδι τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ μουσείου Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1928—29 σελ. 65.

μονὴν ἐκ τοῦ συρρευσάντος εἰς αὐτὴν πλήθους τῇ 1 Ἰουλίου ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς μονῆς. Ἐκ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας προσεβλήθησαν τὰ ἑπτὰ, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀναστάσιος Λευκίας. παῖς τότε ὢν, ὑπέκυψαν δὲ εἰς τὴν νόσον μόνον ὁ πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ Λευκίου ἱερεὺς Χριστόδουλος καὶ τὸ τέκνον αὐτοῦ (*).

Ἐν ἔτει 1819 μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Κ. Οἰκονόμου: «ἄνωθι ταύτης τῆς χώρας (Κουκλένης) ἕως ἡμισείας ὥρας ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους ἐστὶ τι μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων τῷ ὀνόματι τῆς χώρας ἐπονομαζόμενον» (**).

§ 9) Ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης—ἀείποτε, κατὰ τὰς γραπτὰς μαρτυρίας, αἱ ἔχομεν καὶ ὑπὸ τῶν περιοίκων οὗτω ὀνομάζεται πρὸς διάκρισιν προφανῶς τῆς ἑτέρας ἐπὶ τῆς Ροδόπης τῶν ἁγίων Ἀναργύρων μονῆς Κρητίμων, οὔσης καὶ ταύτης παλαιᾶς καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν χρόνων πιθανῶς (†), ἦτο ἐπαρχιακὴ ὑπαγομένη εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν Φιλιππουπόλεως καὶ διηρθύνετο (ἐπεστατεύετο) ὑπὸ ἡγουμένου διοριζομένου ὑπ' αὐτῆς καὶ τῆς δημογεροντίας (ἀρχόντων-προεστώτων) τῆς Κοινότητος (πολιτείας). Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀνέκαθεν ἕνεκα τῶν συχνῶν δηλώσεών της καὶ πυροπολήσεων ἔπασχεν οικονομικῶς βεβαρημένη διὰ χρεῶν.

Ἐν ἔτει 1824 τὸ χρέος αὐτῆς ἀνήρχετο εἰς 33746 γρόσια ἀπέναντι ὁμολογιῶν καταγεγραμμένων ἐν τῷ κώδικι τῆς μητροπόλεως, ὅπερ τῇ 1 Ἰανουαρίου ἀπεδέξατο ὁ διορισθεὶς αὐτῆς ἡγούμενος (ἐπιστατεύων) ἱερομόναχος Νικόδημος (*).

Ὅτι δὲ ἡ μονὴ ἦτο κτῆμα τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως διαπιστοῦται καὶ ἐκ πρακτικῶν τοῦ αὐτοῦ κώδικος περὶ ἀφιερώσεως εἰς αὐτὴν ἀκινήτων ἢ δωρεῶν καὶ διαφυλάξεως πραγμάτων αὐτῆς ἐν τῇ μητροπόλει: οἷον: Πρακτικὸν ἀφιερώσεως κτημάτων εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἐκ Στενιμάχου Γεωργίου Εὐσταθίου Μπάρμπα, μονάσαντος ἐν αὐτῇ: 1826, Ἰουλίου 1. (**). Πρακτικὸν ὁμολογίας τοῦ αὐτοῦ περὶ τῆς ἀφιερώσεως τῶν προειρημένων κτημάτων τῇ μονῇ: 1826, Ἰουλίου 1 (*). Πρακτικὸν ὁμολογίας τῆς ἐκ Στενιμάχου κυρᾶς Χατζήδαινας, καρείσης μοναχῆς καὶ μετονομασθείσης Μάρθας περὶ ἀφιερώσεως τῆς οἰκίας της τῇ αὐτῇ μονῇ: 1825, Ἀπριλίου 18 (*). Πρακτικὸν καταγραφῆς τῶν εὐρισκομένων ἀρχιερατικῶν τῆς μονῆς εἰς τὸ σεπέτιον τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως: 1825, Ἰανουαρίου 25 (*).

Ἡ μονὴ ὠρθοπόδησεν οικονομικῶς ἐπὶ τῆς ἡγουμενείας (1824—1854)

(1) Ἀν. Γεωργ. Λευκία, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 384—393.

(2) Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 49 § μθ'.

(3) Αὐτόθι, σελ. 46 § μβ'.

(4) Κώδιξ μητροπόλεως ἐτῶν 1794—1856, σελ. 290—303 καὶ 336.

(5) Αὐτόθι, σελ. 337.

(6) Αὐτόθι, σελ. 338. (7) Αὐτόθι, σελ. 339. (8) Αὐτόθι, σελ. 348.

τοῦ λογίου καὶ δραστηρίου ἱερομονάχου Φιλίππουπολίτου Νικοδήμου τοῦ μεγάλου τῆς κοινότητος Φιλίππουπόλεως εὐεργέτου (1). Οὗτος ἀνφοκδομήσεν ἐκ βάθρων πάντα τὰ κτίρια, τὰ καὶ νῦν σφζόμενα, διὰ δωρεῶν τῶν Ἑλλήνων Φιλίππουπόλεως καὶ Στενιμάχου, ὧν ἡ γενναιοτέρα ἦτο ἡ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐμπορευομένου Φιλίππουπολίτου Σωτηρίου Ἀντωνιάδου ἐκ γροσιῶν 15000 ἀποσταλεῖσα εἰς τὴν Μητρόπολιν. Τὰ χρήματα ἐτοκίσθησαν παρὰ φερεγγύους πολίταις ἐπὶ τρία ἔτη, ὅπως αὐξηθῶσι καὶ εἶτα ἐκαθαρισθέντος τοῦ λογαριασμοῦ αὐτῶν παρεδόθησαν εἰς τὸν Νικόδημον πρὸς τὸν δι' ὃν ἀπεστάλησαν σκοπὸν συμποσωθέντα εἰς 27937 γρ. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς μητροπόλεως: «ἴσον τῶν ὁμολογιῶν τῆς προσφορᾶς τῶν 15000 γρ. τοῦ ἐν Βιέννῃ Σωτηράκη Ἀντωνίου Φιλίππουπολίτου δι' ἀνοικοδόμησιν τοῦ μοναστηρίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων. 1832, Μαΐου 10» (2) καὶ «λογαριασμός ἐκαθαρίσεως τῶν γροσιῶν, ἅπερ ἔστειλε δωρεὰν ὁ Ἀντωνίου Σωτήριος ἀπὸ Βιέννης εἰς τὸ μοναστήριον τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης καὶ ἐτοκίσθησαν ἐνταῦθα εἰς τοὺς κάτωθεν... δι' ὁμολογιῶν, τὸ ὅλον γρ. 27.937, 1835, Ἰουλίου 1.» (3). Ὁ τὰ πάντα διαστρέφων Κ. Μωραβένωφ λέγει ὅτι τὰ ἀποσταλέντα ἦσαν 1000 οὐγγρικά χρυσὰ νομίσματα καὶ οὐχὶ δωρεά, ἀλλ' ἐξόφλησις χρέους τοῦ Σ. Ἀντωνίου πρὸς τὴν μονὴν χρονολογούμενου ἀπὸ 50 ἢ 60 ἐτῶν. Ἡ ἀνοικοδόμησις ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐν Φιλίππουπόλει ρουφετίου τῶν καρταντζήδων (ὑφα-

(1) Διὰ κληροδοτήματος αὐτοῦ πρὸς τὴν κοινότητα, μνημονευομένου ἐν τῇ αὐτογράφῳ διαθήκῃ του ἀπὸ τοῦ ἔτους 1854, ἧς ἐκτελεστῆς μετὰ τριῶν ἄλλων ὠρίσθη ὁ Μιχαλάκης βέης Γκιουμουσερδάνης, ἰδρύθη τῷ 1864 ἡ φερωνύμος αὐτοῦ δημοτικὴ σχολή. Κατὰ βιβλίον κείμενον ἐν τοῖς χειρογράφοις τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθηκῆς Φιλίππουπόλεως τὰ ἔξοδα τῆς ἐπισκευῆς (=κατασκευῆς) τῆς σχολῆς, ἧτοι οἰκοδομησίου ὕλης καὶ ἡμερομίσθια κτιστῶν, λεπτοφυγῶν, κονιαστῶν καὶ λοιπῶν ἐργατῶν ἐπιστατοῦντος ἐμμίσθως τοῦ Ν. Φωτεινοῦ καὶ ταμιεύοντος τοῦ Χ. Κοτσιάνηλου, ἐνὸς τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης τοῦ ἀοιδίμου, ἀνῆλθον εἰς γρ. 42057,75. Ἐπὶ κληροδοτήματος ὄντος 81479 γρ. ἐξ ὧν οἱ μὲν ἀδελφοὶ Μ. καὶ Δ. Γκιουμουσερδάνη καταβέβαλον ἀπέναντι ὁμολογίας εἰς τὴν Κοινότητα τῷ 1860 γρ. 54000 καὶ τόκους μέχρι τῆς 25 Ἰανουαρίου 1861 πρὸς 12 ο'ο γρ. 6480, διάφοροι δὲ ἄλλοι ὀφειλέται, ὧν οἱ πλείστοι ἐκ Κουκλένης, ἀπέναντι ὁμολογιῶν κατακεχωρισμένων ἐν τῷ κώδικι τῆς ἱερᾶς μητροπόλεως γρ. 20999. Ὁ ψευδολόγος Μωραβένωφ γράφει (ἐνθα ἄνωτ. σελ. 213), ὅτι κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς, οὗς ἐποίησατο (!) ἐπὶ τῇ βάσει τῶν βιβλίων τοῦ Νικοδήμου, οὗτος ὀφείλει εἰς τὴν μονὴν 400 χιλιάδας γρ., ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν κωδικῶν τῆς μητροπόλεως ὅτι ἡ μονὴ καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν Νικόδημον ἦτο βεβαρημένη διὰ χρεῶν μὴ ἐπαρκούντων τῶν εισοδημάτων τῆς πρὸς συντήρησίν τῆς.

(2) Κώδιξ Κυρίλλου, (1781—1845) σελ. 168/160.

(3) Αὐτόθι, σελ. 332/324. Σημειωτέον ὅτι ὁ εὐεργέτης τῆς μονῆς Σωτήριος Ἀντωνίου ἐκληροδότησε μετὰ θάνατον εἰς τὴν Κοινότητα Φιλίππουπόλεως 7500 φιορίνια, ὧς διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐν τῷ κώδικι (1794—1856) σελ. 304—307 καταγεγραμμένης διαθήκης του ἀπὸ 13 Μαΐου 1839.

σατοπωλῶν) καὶ τῆς κοινότητος Κουκλένης, ἧτις ἔκτοτε ἐξεδήλου μέγα ὑπὲρ τῆς μονῆς ἐνδιαφέρον.

Πλὴν τῆς κρήνης τοῦ Ἁγιάσματος ὁ Νικόδημος ἔκτισε καὶ τὴν ἐν τῇ ἄνω αὐλῇ, ἐξ ἧς ὑδρεύεται νῦν ἡ μονή, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐπ' αὐτῆς ἀκολουθοῦ ἐπιγραφῆς: «Ἡ βρύσις αὕτη ἀνηγέρθη | ἐκ βάθρων ἀδρᾶ δαπάνη καὶ προσ | τασία Νικοδήμου ἀρχιμανδρίτου | ἡγουμενεύοντος ἐν τῇ μονῇ | ταύτῃ καὶ συνδρομῇ Στεφάνου Χ' Ἀημιτρίου Μό | σκογλου ἐκ Στενιμάχου. 1849, Ἰουλίου 15».

Ἄλλὰ καὶ ἑτέρα μαρμαρόκτιστος κρήνη καὶ καλλιπερής ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν τῇ κάτω αὐλῇ ἀριστερόθεν καὶ οὐ μακρὰν τῆς ἐπὶ τῆς μάνδρας πύλης, ἐν ἣ θέσει ὑπῆρχε παλαιότερα, ἧς ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή εἶναι πιθανῶς ἡ προμνημονευθεῖσα τοῦ σκευοφυλακίου. Ἡ κρήνη αὕτη σφζομένη μέχρι πρὸ δεκαετίας ἐν καλῇ ὁπωσοῦν καταστάσει κατεστράφη καὶ ἀντ' αὐτῆς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας ἠγέρθη ὑπὸ τινος Βουλγάρου ἄλλῃ ἀκατάσθητος. Ἐπὶ τοῦ μειώπου τῆς κρήνης ὑπῆρχε καθ' ἡμετέραν ἀντιγραφήν ἡ ἀκόλουθος ἐπὶ μαρμαρίνης πλακὸς ἐν λαμβικοῖς τριμέτροις ἐπιγραφῇ, ἔξαφανισθεῖσα ἤδη, ἧς ὁ τύπος τῶν γραμμάτων ἦτο ὁ αὐτὸς τοῦ τῶν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ δύο ἐπιγραφῶν.

«Πηγὴν Σιλωὰμ καὶ στοὰν Σολομῶντος
ἀεὶ δρόσον βλύζουσαν γλυκερὸν νᾶμα
ὁ Νικόδημος τήνδε ἀρχιμανδρίτης,
ἐκ τῆς Φιλίππου σειρὰν ἔλκων τὸ γένος
καὶ προστατεύων τῆς μονῆς πανασίως
ἀδρᾶ δαπάνη πάσαι ἐξαρθρωθεῖσαν
εἰς κάλλος ἀνήγειρε θεῖα συνάρσει
Νικόδημε, τῶν πόνων μισθοὺς δέχου. 1830, Αὐγούστου 24».

§ 10). Καταστραφέντων τῶν ἀρχείων τῆς μητροπόλεως καὶ τῆς κοινότητος Φιλίππουπόλεως κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα τοῦ 1906 ἄγνωστοι παραμένονσιν ἡμῖν οἱ μετὰ τὸν Νικόδημον ἡγουμενεύσαντες ὡς καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ τῆς μονῆς. Ὁ Μωραβένωφ ἀναφέρει ὅτι διάδοχος τοῦ Νικοδήμου διορίσθη ὑπὸ τῆς μητροπόλεως ταξειδιώτης τις Ἀγιορείτης μοναχός, ὃν οἱ Στενιμαχῖται ἐκάλουν σκωπτικῶς διὰ τὴν γυναικεῖαν σεμνοπρέπειαν Κοκκωνίτσα (1). Κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης πρὸς τὸ Αἰγαῖον ὑποχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὴν τῆς Φιλίππουπόλεως μάχην (1879) ἡ μονὴ ἔδρωθη ὑπ' αὐτῶν ἐκ τούτου καὶ ἐκ τῆς κακῆς διοικήσεως φθίνοντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος περιέπεσε πάλιν εἰς ἀθλίαν οικονομικὴν κατάστασιν. Ὁ ἐπὶ ἔτη διατελέσας πρόεδρος τῆς ἐφοροδημογε-

(1) Μωραβένωφ Κ., ἐνθα ἄνωτ. σελ. 214.

ροντίας Φιλιππουπόλεως ἱατρὸς Σ. Ἀντωνιάδης τῷ 1896 γράφει περὶ αὐτῆς: «ἐλλείψει καταλλήλου προσωπικοῦ πρὸς διοίκησιν αὐτῆς ἐπιβαρυνθεῖσα μὲ χρέη, ἅτινα ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τινων ἐτῶν ἐκ τῆς κακῆς διαχειρίσεως τῶν ἐκάστοτε ἡγουμένων αὐτῆς. Οἱ γείτονες αὐτῆς Κουκλενῶται καταβάλλουσι πάσαν προσπάθειαν εἰς τὸ νὰ διατηρήσωσιν αὐτήν· διότι θεωροῦσι καθῆκον αὐτῶν νὰ παραδώσωσιν αὐτὴν τοῖς ἀπογόνους, ὅπως παρέλαβον παρὰ τῶν πατέρων των» (1).

Ἐπὶ τοῦ τελευταίου αὐτῆς Ἑλληνὸς ἡγουμένου τοῦ ἱερομονάχου Κωνσταντίου Φιλιππουπολίτου διηυθετήθησαν τὰ οἰκονομικά της τοῦ ἐτησίου περισσεύματος ἐκ τῶν ἐσόδων της περιεχομένου εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ἑλλ. κοινότητος Φιλιππουπόλεως ὑπὲρ τῶν εὐαγῶν αὐτῆς ἰδρυμάτων. Τὰ δ' ἔσοδα αὐτῆς προήρχοντο ἐκ τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων της (ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων), ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ δάσους της, ἐκ τῶν ἀφιερωμάτων τῶν προσκυνητῶν της καὶ ἐκ τῶν ἐνοικίων τῶν ἐν αὐτῇ παραθεριζόντων· διότι διὰ τὰ ἀφθονα ὕδατα, τὸ κατάφυτον τῶν πέριξ, τὴν ὠραίαν τοποθεσίαν καὶ τὸ εὐάερον ἐχρησίμευεν ὡς θέρετρον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου οἰκογενείας, βοηθούσας καὶ ἄλλως αὐτήν. Τῷ 1906 κατελήφθη καὶ αὕτη, ὡς πᾶσαι αἱ λοιπαὶ Ἑλληνικαὶ μοναί, ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ ἔκτοτε ἀνήκει εἰς τὴν ἱερὰν μητρόπολιν τῆς Πλόδδης.

Σημειωτέον ὅτι, ὅτε κατὰ τὸ 10ον ἄρθρον τοῦ Σουλτανικοῦ φερμανίου περὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας ἀπὸ 8 Ζιλχτζὲ 1286 Ἐγίρας (1870) παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ μητροπόλει Φιλιππουπόλεως ἰδρύθη καὶ ἡ Βουλγαρικὴ τῆς Πλόδδης καὶ ὑπήχθησαν εἰς αὐτήν αἱ Βουλγαρικαὶ τῆς ἐπαρχίας μοναί, ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, Κουκλένης ὡς καὶ ἡ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Βοδενῶν, τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελασίτσης καὶ ἡ πατριαρχικὴ τοῦ Βατοσκόβου, παρέμεινεν Ἑλληνικὴ οὐδαμῶς διεκδικούνταν αὐτὴν τῶν Βουλγάρων. Ὡς ἑλληνικὴ δὲ ἀνεγνωρίσθη καὶ ὑπὸ τῆς διεσπασμένης ἐπιτροπείας τῆς ὁρισθείσης κατὰ τὰς συνθήκας πρὸς ἐκτίμησιν τῆς κτηματικῆς περιουσίας τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους διαλυθειῶν Ἑλληνικῶν κοινοτήτων ἐπιδιασθεῖσα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τῆς Φιλιππουπόλεως κοινότητα.

§ 11. Τὸ ἀρχαιότερον νῦν τῶν ἐν τῇ μονῇ κτιρίων εἶναι ἡ ἐκκλησία, τετράπλευρος μήκους 15 μ. καὶ πλάτους 8, λιθόκτιστος, ἄνευ θόλου καὶ πλακοσκεπῆς ἀπολήγουσα κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν εἰς μικρὰν κόγχην. Ἐσωτερικῶς ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ μετὰ τοῦ ἁγίου βήματος καθολικοῦ μὴ διηρημένου εἰς κῆτη διὰ κιονοστιχῶν, ὡς διαιροῦνται αἱ βασιλικαὶ καὶ ἐκ μικροῦ νάρθηκος. Ἔχει τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀνακτισθειῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης

(1) Ἀντωνιάδου Σ., ἐνθα ἄνωτ. σελ. 144.

Ἑλληνικῶν μονῶν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (1) καὶ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς τῆς Μοιλάβας καὶ τῆς ἐν Στενιμάχῳ τοῦ ἁγίου Βασιλείου (2). Χρονολογία τῆς ἀνεγέρσεως αὐτῆς οὐδαμῶς μνημονεύεται, ἐκ τοῦ τρόπου ὅμως τῆς τοιχοδομίας καὶ τοῦ σχήματος, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἁγιογραφιῶν αὐτῆς καταλαμβάνουσιν ὅλην τὴν ἐσωτερικὴν τῶν τοίχων ἐπιφάνειαν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ νάρθηκος φαίνεται ὅτι ἀνεκτίσθη ἐπὶ τουρκοκρατίας ἐκ βάθρων ἐν τῇ θέσει παλαιότερας καταπεσούσης ἢ καταρριφθείσης, ὡς ἐγένετο καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης ἄλλων μονῶν καὶ τῶν τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου καὶ δὲν εἶναι ἀρχαιότερα 2 ἢ ὡς ἔγγιστα 3 αἰῶνων. Τινὲς τῶν τοιχογραφιῶν αὐτῆς, σκηνογραφαί ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς καὶ ἅγιοι ἐν φυσικῷ μεγέθει, προέρχονται κατὰ τινα ἐπ' αὐτῶν χρονολογίαν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος. Ἐν ἔτει 1861 προσεκολλήθη εἰς τὸν νάρθηκα ὡς προνάρθηξ τετραπλευρον διὰ ξύλον καὶ πλίνθων κτισθὲν δωμάτιον, οἰοῦν ἀπόφυσίς τῆς ἐκκλησίας χάριν τῶν φρενοπαθῶν, οἵτινες ὀδηγούμενοι εἰς τὴν μονὴν πρὸς θεραπείαν ἐκρατοῦντο ἐν αὐτῷ ἄλυσόδετοι. Οὕτω σήμερον ἡ ἐκκλησία εἶναι τριμερής.

Δυστυχῶς ἡ τοῦ νάρθηκος ἐξωτερικὴ τοιχογραφία ἀπεικονίζουσα, ὡς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν μονῶν εἴθισται, τὴν δευτέραν παρουσίαν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐβλάβη. Πρὸς κάλυψιν ἀσχημίας τινὸς διεπράχθη βανδαλισμὸς οὕτως εἰπεῖν. Ἐκτεθειμένη ἡ τοιχογραφία ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν εἰς τὸ ὑπαίθριον προσεῖλκε διὰ τὸ περιεργον τὰ βλέμματα τῶν τῆς μονῆς ἐπισκεπτῶν ὧν τινες ὑπολαμβάνοντες ἐπάναγκες νὰ διαιωνίσουν ἑαυτοὺς ἐχάρασσον δι' ὀξέων ὀργάνων τὰ ὀνόματά των ἐπ' αὐτῆς. Οὕτως ἄπαν σχεδὸν τὸ κάτω τῆς τοιχογραφίας μέρος μέχρις ἱκανοῦ ὕψους ἐπληρώθη ποικιλογλώσσων ὑπογραφῶν, προερχομένων ὡς ἐκ τῶν παρακειμένων χρονολογιῶν ἐκφαίνεται ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὧν ἡ μᾶλλον πρόσφατος ἀπὸ τοῦ 1861. Ἐκ τούτου, ὅτε προσεκτίσθη ὁ προνάρθηξ, ἀντὶ ν' ἀποξεσθῶσιν αἱ ὑπογραφαὶ καὶ καταλλήλως συμπληρωθῶσι τὰ κενὰ ὑπὸ εἰδικοῦ ζωγράφου, ὡς γίνεται αἰετοτε ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ἐκρίθη σκόπιμον ν' ἀναζωγραφισθῇ ἡ τοιχογραφία διὰ τῆς αὐτῆς πάλιν παραστάσεως. Ὅθεν ἐπεκρίσθη ἅπας ὁ τοίχος διὰ ἐπιστρώματος ἀμμοκονίας, πρὸς ἐπικόλλησιν τῆς ὁποίας ἐγένοντο διὰ σκεπάρνου καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν ὅπαι, καὶ ἀνιστορήθη πάλιν ἡ δευτέρα παρουσία. Τῷ 1923 ἐκπεσόντος μέρους τοῦ ἀνιστορημένου ἐπιστρώματος ἐφάνη ἡ ὑπαρξίς τῆς παλαιότερας τοιχογραφίας, ἣτις ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος καταρριφθέντος ἐπιμελῶς τοῦ ἐπιστρώματος μετὰ τῆς μεταγενεστέρως ἡς ἀπέμεινε μόνον ἡ ἄνω πρὸς τῇ ὀροφῇ τῆς παραστάσεως σειρὰ, λίαν ζωηρὰ οὐσα.

(1) Ἴδε: Μυρτ. Ἀποστολίδου, ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονὴ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, Θεσσαλονίκη, τόμ. V, 1934, σελ. 240.

(2) Τοῦ αὐτοῦ, ὁ Στενιμάχος, ἔτ. 1929, σελ. 47.

Ἡ ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας ὑπαρξίς δυσαναγνώστων καὶ τετριμμένων ἐπιγραφῶν διὰ ἐκκλησιαστικῶν κεφαλαίων γραμμάτων, πρὸς ἃ, ὡς γνωστόν, ὁμοιάζουσι καὶ τὰ Κυριλλεῖα, ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ γραφῇ ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ εἶναι Βουλγαρικαὶ καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες καταλαβόντες ὡς ἰσχυόντες ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ τὴν μονὴν ταύτην, ὡς τὰς ἄλλας, ἤτις ἦτο Βουλγαρική, κατέστρεψαν τὴν τοιχογραφίαν ἀναζωγραφίσαντες ἄλλην ἐπ' αὐτῆς πρὸς ἐξάλειψιν παντὸς Βουλγαρικοῦ ἐν τῇ μονῇ ἴχνους. Ἐκ περιεργείας κινούμενοι, ἅτε πολλάκις κατὰ τὰς συχνὰς ἡμῶν ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἡδὴ χρόνων εἰς τὴν μονὴν ἐπισκέψεις ἰδόντες καὶ μελετήσαντες τὴν τοιχογραφίαν τοῦ νάρθηκος, μετέβημεν ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς παλαιότερας εἰς τὴν μονὴν μετὰ τοῦ φίλου διδάτορος Ἀλεξ Πέεφ, γραμματέως τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας καὶ τῆς κυρίας του, ὅπως ἴδομεν «τὸ θαυμάσιον, ὠραῖον καὶ σπάνιον Βουλγαρικὸν μνημεῖον τέχνης μετὰ Βουλγαρικῶν (Κυριλλεῖων) γραμμάτων (1)». Εὗρομεν ἐκεῖ ζωγράφον ἀντιγράφοντα τὴν τοιχογραφίαν εἰς πίνακας κατὰ τμήματα ἐν τῷ αὐτῷ μεγέθει χάριν τοῦ ἐθνολογικοῦ τῆς πόλεως μουσείου καὶ ἀνελθόντες ἐπὶ τοῦ στηθέντος ἱκρίωματος περιειργάσθημεν αὐτὴν καὶ ἀναγνόντες ἀντεγράψαμεν τὰς εὐαναγνώστους καὶ μὴ τετριμμένας ἐπιγραφάς. *Οὐδεμία ἐπῆρχε Βουλγαρική.* Ἄπασαι ἦσαν ἑλληνικαὶ κατὰ τε τὰ γράμματα καὶ τὰς λέξεις ἢ δὲ τοιχογραφία οὐδαμῶς διέφερε τῆς καταρριφθείσης, καθ' ὅσον ἠδυνάμεθα ν' ἀναπολήσωμεν αὐτὴν ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν. Σήμερον ἡ τοιχογραφία ἀποπλυθεῖσα ἀπέβαλε τὸν ζωηρὸν χρωματισμόν, ὃν εἶχε κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς πλὴν τῆς ἄνω σειρᾶς καὶ εἶναι λίαν ἀμυδρά. Πάντως ὁμοῦς ὁ ζωγράφος θ' ἀντέγραψεν αὐτὴν πιστῶς.

§ 12. Ἐν τῇ ἐπάνω σειρᾷ τῆς τοιχογραφίας, τῇ μόνῃ ἀπομεινωσῆσθαι ἐκ τῆς μεταγενεστέρας, ἀπεικονίζεται καθήμενος ἐν τῷ μέσῳ ἐπὶ θρόνον δόξης ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἔχων ἐκατέρωθεν τοὺς Ἀπὸστόλους. Ἐν τῇ δευτέρᾳ σειρᾷ ἀπεικονίζονται βασιλεῖς καὶ πατέρες, πρῶτον ὡς πρόμαχοι καὶ προστάται τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας, κἀπὸθεν δὲ αὐτῶν δεξιόθεν μὲν τοῦ Χριστοῦ ὄμιλοι ἁγίων καὶ μαρτύρων προσωρισμένων διὰ τὸν παράδεισον, ἀριστερόθεν δὲ οἱ δεινοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν Ἰουδαίων διώκται καὶ ὄμιλοι ἁμαρτωλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπερμεγέθης ὁ Σατανᾶς, προσωρισμένων διὰ τὴν κόλασιν. Ἐπιγραφαὶ κεφαλαίως πεποικιλμένοις γράμμασι ἀνεγνώσκοντο: ΒΑΣΙΛΕ(Y)C ΑΛ(E)-ΞΙOC, ΒΑΣΙΛΕΥC ΑΛΕΞΑΝΔΡOC, ΒΑΣΙΛΙΚON (=βασιλεῖον) ΡΟΜΕON (sic) (=Ρωμαίων), ΤΙΧΗ (sic) (=Τύχη) ΝΑ(B)ΟΥΧΟ(δο)(No)COP-

(1) *St. Chicheof*, Plovdiv dans son passé et son présent, ἔτ. 1926, βουλγαριστὶ μετὰ παραλλήλου γαλλικῆς μεταφράσεως, ἐν ᾗ τόπῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς μονῆς, σελ. 404 κεφ.

(ος), ΒΑΣΙΛΕΥ(C) ΔΟΚΙOC (;) (=Δέκιος;) ΤΕΡΟΚΙOC (?) ΑΓΓΕΛΙ (sic) Κ(ΥΡ)ΙΟΥ ΥΛΕΙCΩΝ (sic) ΤΟΝ ΧΡΗCΤΟΝ (=Ἀγγελε Κυρίου, ἔλεησον τὸν Χρῆστον) καὶ μικροῖς γράμμασι πρὸς τὴν κάτω τῆς κολάσεως γωνίαν ἢ ἐπιγραφή: «μνήσθητι, Κύριε, τοῦ δούλου σου τοῦ ἁμαρτολοῦ Πέ...», πιθανῶς τῶν ὀνομάτων *Χρῆστος* καὶ *Πέ(τρος)* ὄντων τῶν ἁγιογράφων ἢ μοναχῶν τῆς μονῆς, ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ.

Οἱ ἱστορημένοι βασιλεῖς Ἀλέξιος καὶ Ἀλέξανδρος, ὧν αἱ κεφαλαὶ περιβάλλονται διὰ φωτοστεφάνων, ἀναντιρρήτως εἶναι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνός καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης (Ἰβάν) Ἀλέξανδρος (1344—1363), ὧν ἡ ἀνάμνησις παρέμεινεν ἰσχυρὰ ἐν τῇ μονῇ εἴτε ἐκ παραδόσεως εἴτε ἐκ τοιχογραφιῶν τῆς ἀρχαιότερας ἐκκλησίας. Ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Ἀλεξίου μαρτυρεῖ τὴν ἀρχαιότητα τῆς μονῆς ἀναγομένην μέχρι τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, τοῦ δὲ Ἀλεξάνδρου ὅτι ἡ μονὴ ἔτυχε τῆς προστασίας αὐτοῦ, ὡς πρότερον τῆς τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ Ἀλέξανδρος καταλαβὼν τὴν ἐπαρχίαν Στενιμάχου-Τζελένης, ἐνθα ἡ μονή, παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ διὰ συνθήκας τῷ 1344 ὑπὸ τῆς Ἄννης τῆς Σαβανδικῆς, ἐπιτροπεύουσης τὸν ἀνήλικον υἱόν της Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, ἐπὶ τῷ ὄρῳ συμμαχίας κατὰ τοῦ ἀναγορεύσαντος ἑαυτὸν ἐν Διδυμοτείχῳ αὐτοκράτορα Κατακουζηνοῦ (?), ἐναρξάσθη τῆς Ροδόπης καὶ τῆς βορειοδυτικῆς Θράκης μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων καταλήψεως αὐτῆς. Φιλόθρησκος ὢν ἐφάνη προστάτης τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ τῆς μονῆς, ὡς βασιλεῖς τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Ρωμαίων.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐπὶ τοῦ δευτέρου τῶν Βουλγάρων βασιλείου ὁ ἐν ὑπαίθρῳ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον Σλαυοβουλγαρικός, ὁ ἐν ταῖς πόλεσιν ὁμοῦς καὶ τοῖς φρουρίοις κατὰ τὰς μαρτυρίας τῶν συγχρόνων Βυζαντινῶν ἱστοριογράφων καὶ χρονογράφων ἦτο Ἑλληνικός. Ὅθεν καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μητρόπολιν τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἦσαν Ἑλληνικαί, δηλ. ἢ ἐν αὐταῖς λειτουργία διεξήγετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ Αἴμου, μονάς, οὔσας ἀπάσας Βουλγαρικές. Ἐπομένως καὶ ὅτε ἡ Ροδόπη περιήλθεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βουλγάρων ὡς συνέβη ἐπὶ τοῦ Ἰβανκοῦ (1199), ἐπὶ τοῦ Καλογιάννη καὶ τοῦ συγγενοῦς του Σλαύου (1205—1208), ἐπὶ τοῦ Ἀσέν II (1230—1246) καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου

(1) Πιθανὴ παραφθορὰ τῆς λατινικῆς λέξεως *terrificer=terribilis=τρομερός*, δεινός.

(2) *Κατακουζηνοῦ*, ἱστορ. III, 66.—Ἴδε καὶ *Ζλατάρσκυ Β.* ὁ Ροδοπαῖος ἦρος ὀπλαρχηγὸς Μομτοῖλος, ἐν τῇ Βουλγαρ. ἱστορικῇ βιβλιοθήκῃ, ἔτ. α' τόμ. II, ἔτ. 1928, σελ. 120, βουλγαριστὶ.

1344—1363) (1) ἀναμφιβόλως οἱ Βούλγαροι ὁμόδοχοι βασιλεῖς ἐσεβάσθησαν τὰς Ἑλληνικὰς μονὰς καὶ τὰς ἐκκλησίας καὶ δὲν ἀφήρσαν αὐτὰς ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἐγένετο τοιοῦτόν τι ἐνιαχοῦ, ἐπαυρομένης τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας αἱ ἀφαιρεθεῖσαι περιήρχοντο εἰς τοὺς ἰδρυτὰς αὐτῶν καὶ τοὺς νομίμους δικαιοῦχους καὶ παρέμειναν Ἑλληνικαὶ καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας μέχρι ἐσχάτων, ὅτε βίαι ἀφηρέθησαν κατὰ τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα (1906—1913).

§ 13. Ἐκ τῶν προειρημένων ἀρκούντως καταδείχθη ὅτι ἡ μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης ἦτο ἀνάκαθεν Ἑλληνική, δηλ. ὑπὸ Ἑλλήνων ἰδρῦθη καὶ ἀνεκτίσθη καὶ ἐν αὐτῇ ἐτελοῦντο αἱ ἱεραὶ ἀκολουθίαι ἑλληνιστὶ μὴ ἀποκλειομένου ὅτι τινὲς τῶν μονασάντων ἐν αὐτῇ ἐνδέχεται νὰ ἦσαν καὶ Βουλγαρικῆς καταγωγῆς γενόμενοι δεκτοὶ ὡς ὁμόδοχοι, καθὼς συνέβαιναν ἐν πάσαις ταῖς Ἑλληνικαῖς μοναῖς. Πρὸς ταῖς ἀνωτέρω δὲ μαρτυρίας ἐπαγόμεθα καὶ τὴν τοῦ ἀμερολήπτου καὶ ἀψευδοῦς ἱερέως Κ. Οἰκονόμου, διευθυντοῦ ἐπὶ ἔτη τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Φιλίππουπόλει κεντρικῆς σχολῆς καὶ πρώτου ἱστοριογράφου τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας τῆς μητροπόλεως Φιλίππουπόλεως. Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ ἁγίου ἐκείνου ἀνδρός, φθίνοντος τοῦ 18ου καὶ ἀρχομένου τοῦ 19ου αἰῶνος, μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ζώντων ἐν ὁμονοίᾳ καὶ ἀγάπῃ, φυλετικαὶ ἔριδες δὲν ἐφίσταντο μήπω ἀφρυσιοθείσης τῆς ἐθνικῆς τῶν Βουλγάρων συνειδήσεως. Οἱ χριστιανοὶ τῆς ἐπαρχίας Ἕλληνας καὶ Βούλγαροι, λαλοῦντες ἑκάτεροι τὴν ἰδίαν τῶν γλώσσων, τ. ἔ. οἱ μὲν Ἕλληνας τὴν ἀπλὴν Ἑλληνικὴν, οἱ δὲ Βούλγαροι τὴν ἀπλὴν Σλαωνικὴν ἦτοι τὴν Βουλγαρικὴν (2), εἶχον τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰς μονὰς τῶν, ἐν αἷς ἐλάτρευον τὸν Θεὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν γλώσσῃ. Ἐν τῇ ἀναγραφῇ τῶν κωμῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ τῶν παρ' αὐταῖς μονῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν μονὴν τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης θεωρεῖ ἀνάκαθεν Ἑλληνικὴν, διότι διακρίνει τὰς Ἑλληνικὰς τῶν Βουλγαρικῶν μονῶν καὶ καλῶν ἑκάστην μὲν Ἑλληνικὴν ἀπλῶς *μοναστήριον*, ἑκάστην δὲ Βουλγαρικὴν *μοναστήριον Βουλγαρικόν* «Βουλγαρικῆ διαλέκτῳ τὰς ἀκολουθίας ἀναγινώσκουσιν οἱ ἐν αὐτῷ ἀσκούμενοι καλόγηροι» (3), τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μονὴν καλεῖ ἀπλῶς *μοναστήριον*. Βουλγαρικαὶ μοναὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἦσαν κατ' αὐτὸν τρεῖς μόνον αἱ τοῦ Κα-

λοφέρου (1), τοῦ Ἀκτσέκκλησε (Σόποτ) (2) καὶ τοῦ Καλογερόβου (3), πᾶσαι ἐπὶ τοῦ Αἴμου, Ἑλληνικαὶ δέ: ἡ τοῦ Μπατκουίνου (4) αἱ τῶν Κριτισίων τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου (5), ἡ τῶν ἁγίων Θεοδώρων τῆς Περοσίτης, (6) ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου Μπελαστίτης (7), ἡ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων Κουκλένης (8), ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Βοδηνῶν (9), ἡ τῆς Κομήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτσονιτίσης (Βατοκόβου) σταυροπηγιακὴ (10) καὶ ἡ τῆς ἁγίας Παρασκευῆς Μολδάβας (11), πᾶσαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης.

Ἀλλὰ καὶ ἔτι πρὸς οἱ ἅγιοι καὶ θαυματουργοὶ Ἀναργυροὶ Κοσμᾶς καὶ Δαμιανὸς εἶναι κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἑλλήνων ἅγιοι, λατρευόμενοι ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ χριστιανισμοῦ χρόνων, πιθανῶς ἀρχαίους τῆς ἰατρικῆς Θεοῦ ἀντικαταστήσαντες. Ἰατροὶ τῶν νοσημάτων καὶ ἀμύνητορες τῶν πιστῶν κατὰ τῶν πολεμικῶν, ὡς ἐν τῷ κοντακίῳ τῶν ἐγκωμιάζονται, ἐτιμῶντο παλαιόθεν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παλατίῳ. Οὐ μακρὰν τῆς βασιλευσῆς κατὰ τὸ ἄκρον κολπίσκου ἐπὶ ὑψηλοῦ καὶ ἀνάτους τόπου ὑπῆρχεν ὁμοιωμένον εἰς αὐτοὺς «τέμενος ἐκ παλαιῶν», ὅπερ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἀνέκτισε καλλιπρεπὲς εὐγνωμονῶν· διότι οἱ ἅγιοι παραστάτες εἰς αὐτὸν κατ' ὄναρ ἔσωσαν ἀπὸ ἐπικινδύνου νόσου, διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ὁποίας οἱ ἰατροὶ ἀπέβαλον πᾶσαν ἐλπίδα. «Τὴν προτέραν οἰκοδομίαν ἀκοσμον τε καὶ ἄδοξον οὖσαν οὐδὲ ἀξιώχρεων τηλίκοις ἁγίοις ἀνεῖσθαι κάλλιτε καὶ μεγέθει τῶν νέων κατελάμπρυνε καὶ φωτὸς αἴγλη, ἄλλα τε πολλὰ οὐ πρότερον ὄντα ἀνέθηκεν» (12). Ἐκτοτε ἡ ἐκκλησία αὕτη ἦτο τὸ καταφύγιον τῶν νοσοῦντων, μεταβαινόντων εἰς αὐτὴν πρὸς ἴασιν πάντοθεν ἀπὸ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς. Οὕτω ἡ δημοφιλία τῶν ἁγίων, ὧν ἡ μνήμη δις τοῦ ἔτους εορτάζεται τῇ 1ῃ Ἰουλίου καὶ Νοεμβρίου, ἐπεξετάθη ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ ἤρξαντο ἰδρυόμενοι πρὸς τιμὴν αὐτῶν ἐκκλησίαι καὶ μοναὶ ἐπὶ ὑψηλῶν καὶ εὐαέρων τόπων, ἀντικαταστήσασαι τὰ ἀρχαῖα Ἀσκληπιεῖα. Τοιαῦται ἦσαν καὶ αἱ ἐπὶ τῆς Ροδόπης δύο μοναὶ ἡ τῆς Κουκλένης καὶ ἡ τῶν Κριτισίων, ὧν ἡ ἰδρυσις ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τῶν Κομνηνῶν, ὁπότε ἡ περὶ τῆς ἰαματικῆς τῶν ἁγίων δυνάμεως παράδοσις ἦτο ἀκόμη ἰσχυρὰ ἐν τῷ Βυζαντίῳ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐν γένει.

Ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων δὲ μεγάλη τῶν ἁγίων Ἀναργύρων λατρεία μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πρὸς τιμὴν αὐτῶν διδομένων κυρίων ὀνομάτων Ἀναργυρος, Ἀργύριος, Ἀργυρῶ, Κοσμᾶς καὶ Δαμιανός, ὧν μεγάλη ἡ χρῆσις, ἀσυνήθων παρὰ τοῖς Βουλγάροις, παρ' οἷς καὶ τὰ ἀπαντῶντα ἐνίοτε Ἀρ-

(1) Ἴδε, Μυρτ. Ἀποστολίδου, Θρακικὰ Ἀθηνῶν, τόμ. II, ἔτ. 1929, σελ. 333—342.

(2) «Ἐκτὸς τῆς Φιλίππουπόλεως καὶ τινῶν χωρίων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ροδόπης κειμένων εἰς πάντα τὰ λοιπὰ τῆς ἐπαρχίας ἡ Βουλγαρικὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνηθίζεται· μάλιστα δὲ τὰ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ροδόπης κείμενα χωρία, τὸ μέρος ἐκεῖνο δηλ. ὅπερ καλεῖται Γιαλιάς καὶ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ τὴν Βουλγαρικὴν μόνον προφέρουσι· σπανίως δὲ ἡ ἀπλὴ Ἑλληνικὴ συνηθίζεται ἐν ταῖς πόλεσι καὶ ἐν τισὶ κώμαις καὶ χώραις». Κ. Οἰκονόμου, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 32 § κ'. σημ. α'.

(3) Αὐτόθι σελ. 35 § κγ' σημ. α'.

(1) Αὐτόθι. (2) σελ. 37 § κστ'. (3) σελ. 41 § λγ'. (4) σελ. 44 § λθ'. (5) σελ. 46 § μβ'. (6) σελ. 47 § μγ'. (7) σελ. 49 § μη'. (8) σελ. 49 § μθ'. (9) σελ. 50 § νγ'. (10) σελ. 52 § νδ'. (11) σελ. 57 § νη'. (12) Προκοπίου, περὶ κτισμάτων, I, 6.

γῆρ καὶ Δαμιὰν ἀνήκουσιν εἰς οἰκογενείας ἐχούσας Ἑλληνικὴν τὴν προέλευσιν ἢ συγγενεοῦσας πρὸς Ἑλληνας δι' ἐπιγαμιῶν. Ἄλλως τε ἐν Βουλγαρίᾳ οὐδεμία ἐκκλησία καὶ μονή, καθ' ὅσον εἶναι ἡμῖν γνωστόν, ὑπάρχει τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῶν ἁγίων, οἵτινες ὡς Ἑλληνικοὶ μετωνομάσθησαν. Αὕτη ἡ μονὴ καλεῖται ὑπ' αὐτῶν *μοναστήρ Σφρετὶ Βράτς* (=ἡ μονὴ ὁ ἅγιος Μάντις) ἢ *Σβετὶ Βράτσοβε* (1) (=οἱ ἅγιοι Μάντις). Οὐδεὶς δὲ Βούλγαρος φέρει τὸ ὄνομα *Βράτς*· ἂν δὲ τοῦτο ἀπαντᾷ ὡς ἐπώνυμον *Βράτσοφ*, οὐδεμίαν πρὸς τοὺς ἁγίους ἔχει σχέσιν, ἀλλ' εἶναι ἰδιότητος σημαντικόν, ὡς ἐθίζεται παρὰ τοῖς Βουλγάροις ἐπὶ τῶν ἐπωνύμων. Ἁγιάσματα δὲ καὶ μοναὶ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων ὑπῆρχον καὶ ἀλλαχοῦ τιμώμεναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐξ ὧν μνημονευτέα ἡ ὑπ' αὐτὴν τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν μονή, ἣς οἱ μοναχοὶ συνέταξαν διαφόρους παραδόσεις περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκ τῶν χειρογράφων τούτων περισωθέντα τέσσαρα φύλλα χάρτου Ἑνετικοῦ ἀσυνάρτητα πρὸς ἄλληλα καὶ καθ' ἑαυτὰ σφόδρα συγκεχυμένα (2) ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν Fallmerayer, πλαστογραφήσαντα τὰς χρονολογίας καὶ μεταμφιεσάμενον τοὺς φουσανελοφόρους κλέπτας Ἀλβανούς, οὓς οἱ κάτοικοι ἐκάλουν *φούστας*, εἰς Σλαῦους, νὰ πλάσῃ τοὺς γνωστούς περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων μύθους (3), οὓς καίπερ ἐν καιρῷ ἀναιρεθέντας ἐξακολουθοῦσι τινες τῶν ἱστορικῶν Σλαῦων ἀναμασῶντες ἀκόμη.

§ 14. Ὁ ἱστοριογράφος τῆς Πλόβδηφ, οὐχὶ τῆς Φιλιππουπόλεως (4), ἀξιότιμος κ. Στ. Σίσκοφ, ὅστις δι' ἰδίου φακοῦ βλέπων καὶ κρίνων τὸ τῆς Ἱστορικῆς ἱστορικῆς παρελθὸν ὑπολαμβάνει πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀνέκαθεν Βουλγαρικὰ καὶ δὲν ὀκνεῖ, ὅσῳκις συγκρούεται πρὸς τὰς ἱστορικὰς μαρτυρίας ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ἀξιοπιστίας τῶν Βυζαντινῶν πηγῶν ὡς μεροληπτικῶν. διίσχυρίζεται ὅτι ἡ τῆς Κουκλένης μονὴ τῶν ἁγίων Ἀναργύρων, ἣν καὶ αὐτὸς καλεῖ *Σφρετὶ Βράτς*, ἦτο ἀνέκαθεν Βουλγαρικὴ, κατεσχέθη δὲ ἀπὸ τῶν αἰλοπαίων ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν ἱσχυρῶν τότε Ἑλλήνων. Πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῆς διίσχυρίσεως ταύτης ἐπάγονται ὑπ' αὐτοῦ τὰ ἀκόλουθα ἀκλόνητα τεκμήρια.

α') Αἱ ἐπὶ τῆς ἀποκαλυφθείσης παλαιᾶς τοιχογραφίας τοῦ νόρθμος ἐπιγραφαὶ εἶναι Βουλγαρικαὶ (!), ὡς διαπιστοῦται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν Κυριλλεῖων γραμμάτων τῶν β') ἡ ναοδομία τῆς ἐκκλησίας ἔχει ὁμοιότητάς τινας πρὸς τὰς Βουλγαρικὰς (:) τοῦ ἐν Στενιμάχῳ ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου καὶ τῆς Παναγίας τῆς μονῆς Βατοκόβου

(1) *Κ. Μωραβένωφ*, ἐνθα ἀνωτέρω, σελ. 207. 212.

(2) Ἀρχαιολ. ἐφημ. Ἀθηνῶν, ἔτ. 1853, φυλλάδ. 31, σελ. 942—945.

(3) *Fallmerayer*, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, τόμ. 2, ἔτ. 1830—36 καὶ *Fragmente aus dem Orient*, τόμ. 2, ἔτ. 1845.

(4) Ὀνομάζω τὸν συγγραφέα οὕτω, διότι συστηματικῶς ἀποφεύγει ν' ἀναφέρῃ τὸ δισημιτικὸν ἱστορικὸν τῆς Ἑλληνικῆς πόλεως ὄνομα *Φιλιππούπολις*.

καὶ γ') αἱ προσωπογραφίαι, ὁ χρωματισμός, ἡ φωτοσκίασις καὶ ἡ διακόσμησις ἔχουσι καταπληκτικὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἀρχαγγέλων (*ossarium*) τῆς μονῆς Βατοκόβου καὶ πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου, ἐξ οὗ εἰκάζεται ὅτι «ὁ ζωγράφος συνθέτης καὶ τῶν τριῶν τοιχογραφιῶν εἶναι ὁ αὐτὸς ἢ ὅτι αὐταὶ εἶναι τοῦλάχιστον ἔργα ζωγράφων τῆς αὐτῆς σχολῆς, ἀκμασάσης οὐδαμῶς βραδύτερον τῶν ἐτῶν 1360—70, ὅποτε ἡ μονὴ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων». Ἄρα ἡ ὑπάρχουσα νῦν ἐκκλησία ἐκτίσθη κατὰ τὸ δεύτερον Βουλγαρικὸν βασιλεῖον ἢ οὐχὶ βραδύτερον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ 14ου αἰῶνος (!).

Ἐκ τῶν ἐπαγομένων τεκμηρίων καταφαίνονται αἱ σπουδαῖαι καὶ βαθεῖαι τοῦ ἱστοριογράφου τῆς Πλόβδηφ γνώσεις περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν χριστιανικὴν ναοδομίαν καὶ ἀγιογραφίαν, τὴν ἐπιγραφολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτήν. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ ἐκλαμβάνονται Βουλγαρικαὶ ἔνεκα τῆς ὁμοιότητος τῶν Κυριλλεῖων γραμμάτων πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ μηδεμίαν ἀναγνώσεως γινομένης αὐτῶν ὡς Βουλγαρικῶν· ἀπλουστάτη ναοδομία ἐπινοημένη ἐπὶ τουρκοκρατίας συγχέεται κατὰ τε τὸν ρυθμὸν καὶ τὴν τοιχοδομίαν μετὰ τῆς Βυζαντιακῆς καὶ Ἀθωνικῆς, διότι ἡ μὲν ἐκκλησία τῆς μονῆς δὲν εἶναι παλαιότερα, ὡς προεβλήθη 2—3 αἰῶνων, αἱ δὲ τῆς Παναγίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου εἶναι Βυζαντιακαὶ τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος (1) καὶ ἡ τῆς Παναγίας τῆς μονῆς Βατοκόβου ἔχει τὸν ρυθμὸν τῶν ἐν Ἀθῶν μονῶν ἀνιδρυθεῖσα ἐκ βάθρων τῷ 1604 κατὰ τὴν κτιτορικὴν τῆς ἐπιγραφῆν καὶ ἀγιογραφίαν τοῦ 17ου τοῦ πολὺ αἰῶνος ἀποδίδονται εἰς τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα, διότι αἱ μὲν τοιχογραφίαι τοῦ *οσσαρίου* τῆς μονῆς Βατοκόβου, τοῦ μόνου ὑπολειφθέντος ἐκ τῶν ἀρχικῶν τῆς μονῆς κτιρίων, προέρχονται ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος, ἂν εἶναι σύγχρονοι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ κτιρίου, αἱ δὲ τῆς ἐκκλησίας τοῦ φρουρίου Στενιμάχου προέρχονται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου (2).

Μὴ ἀρκοῦμενος δὲ ὁ ἱστοριογράφος εἰς τὰ τεκμήρια ταῦτα τῆς βουλγαρικότητος τῆς μονῆς προσάγεται καὶ ἕτερα οὐχ' ἦττον τῶν προειρημένων ἄξια. «Τῷ 1887 (:), γράφει ἀνεκαλύφθη ἐν τῇ μονῇ πολυτιμώτατον μεσαιωνικὸν Βουλγαρικὸν μνημεῖον, ὅπερ περιέχει τοῦ Βουλγάρου βασιλέως Ἰβάν Ἀλεξάνδρου τὸν πανηγυρικόν, γραφέν τῷ 1337. Βραδύτερον ἀνευρέθησαν καὶ τινα παλαιὰ χειρόγραφα Βουλγαρικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων κεκρυμμένα ἐν τῇ στέγῃ τῆς ἐκκλησίας καὶ διαλαθόντα τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλή-

(1) Ἴδε, *Μυρτ. Ἀποστολίδου*, ὁ Στενιμάχος, σελ. 25 κεξ. § 10 καὶ *Γορδ. Ἰβανώφ*, τὸ τοῦ Ἀσὲν φρούριον βουλγαριστὶ ἐν τῷ *Bulletin de la société archéol. Bulgare*, τόμ. 11, ἔτ. 1911. σελ. 197 κεξ.

(2) *Dumont-Homolle*, *Mélanges d'archéologie et d'épigraphie*, σελ. 228.

νων μοναχῶν. Τινὰ τούτων φυλάσσονται νῦν ἐν τῇ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Πλόδδης. Ἐν τῷ ψαλτηρίῳ ἢ ὡς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ (!) καλεῖται τὸ ψαλτήριον τῆς Κουκλένης ἀπαντᾷ ἡ ἀκόλουθος χρονολογικὴ σημείωσις: «Ἐγράφη τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ μεγίστου ἡμῶν βασιλέως Ἰβάν Ἀλεξάνδρου, αἰρεθέντος καὶ στεφθέντος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἔτει 6845 (=1337)».

Οὐδὲν βεβαίως τὸ παράδοξον, ἂν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μονῇ περιελήθη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ προειρημένου τσάρου, τοῦ καὶ προστάτου ἢ δωρητοῦ αὐτῆς, ὡς ἀνεπτύξαμεν, ἐγράφη κατ' ἐπιθυμίαν αὐτοῦ Σλαβικὸν ἐκκλησιαστικὸν βιβλίον ὑπὸ τινος Βουλγάρου ἐν τῇ μονῇ μοναχοῦ ἢ Ἑλλήνος γνώστου τῆς Σλαβικῆς γλώσσης. Τὸ πολὺν παράδοξον κατ' ἡμᾶς εἶναι ἄλλο. Τῷ 1887, ὁπότε, ὡς λέγεται, ἀνεκαλύφθη τὸ χειρόγραφον, ἢ μονὴ ἦτο Ἑλληνική. Πῶς οὐτε ἡ Ἑλληνικὴ μητρόπολις Φιλιππουπόλεως, εἰς ἣν ἀνήκει ἡ μονή, οὐτε ἄλλος τις τῶν λογίων Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν ἢ τις τῶν ἐν τοῖς Ζαρυφείσι διδασκαλείσι καθηγητῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ διάσημος μεσαιωνοδίδης Πέτρος Παπαγεωργίου, ὅστις ἀνεδίφησε τὰς βιβλιοθήκας τῶν μονῶν καὶ ἐξήτασε τὰ παλαιὰ βιβλία καὶ χειρόγραφα αὐτῶν, δὲν ἔλαβε γνῶσιν τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρογράφου; Ἦτο δυνατὸν τοσοῦτον ὡς ἐκ τῆς παλαιότητός του ἱστορικὸν χειρόγραφον νὰ διαλάβῃ τοὺς Ἑλληνας, οἵτινες πάντως θὰ ἐφρόντιζον νὰ ἐξασφαλίσωσιν αὐτὸ ἀποστέλλοντες ὡς κειμήλιον εἰς τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, ὡς ἀπέστειλεν παλαιὰ πολύτιμα τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς βιβλία, ἢ εἰς τὴν ἐθνικὴν τῆς Ἑλλάδος βιβλιοθήκην; Ὡστε ἀμφιβάλλομεν πολὺ περὶ τοῦ λεγομένου ὅτι τὸ χειρόγραφον προέρχεται ἐκ τῆς μονῆς, ἀφοῦ μάλιστα δὲν παρέχονται πληροφοροίαι καὶ λεπτομέρειαι περὶ τοῦ ποῦ τῆς μονῆς ἐφυλλάσσετο τοῦτο καὶ ὑπὸ τίνος καὶ πῶς ἀνεκαλύφθη καὶ πῶς περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Βουλγάρων, ἐνῶ ἦτο ἰδιοκτησία τῆς Ἑλληνικῆς μητροπόλεως.

Προκειμένον δὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἐκκλησιαστικῶν χειρογράφων, τῶν ἀνευρεθέντων, ὡς λέγεται, μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς μονῆς (1908) ἐν τῇ στέγῃ τῆς ἐκκλησίας, ὧν φύλλα τινὰ ψαλτηρίου καὶ ὁκτώηχου εἶδος καὶ περιεργασθημεν ἐν τῇ ἐθνικῇ τῆς Φιλιππουπόλεως βιβλιοθήκῃ σεβόμενοι τὸ ἀξίόπιστον τῶν λεγομένων ἀπαντῶμεν ὑποστηρίζοντες τὴν θέσιν ἡμῶν. Τὶ τὸ παράδοξον, ἂν ἐν Ἑλληνικῇ μονῇ ἀνευρέθησαν καὶ Βουλγαρικὰ ἐκκλησιαστικὰ χειρόγραφα; Οἱ Βούλγαροι μέχρι τοῦ 1870 διετέλουν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου κυριαρχίαν. Βούλγαροι κληρικοί Ἑλληνομαθεῖς ἦσαν λειτουργοὶ ἐν Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, ὡς Ἑλληνες βουλγαρομαθεῖς ἐν Βουλγαρικαῖς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σμύρνης καὶ μετὰ τὸ σχίσμα Βασίλειος, ἐκκλησιαστικὸς ρήτωρ (1), ἦτο Βούλγαρος (2) ὁ νῦν γηραιὸς ἑλληνομαθέστατος μητροπολίτης Βάρνης σεβασμιώτατος Συμεὼν ὑπη-

(1) Βασίλειος, ἀρχιεπισκόπου Σμύρνης, Λόγοι, τόμ. 2, ἔτ. 1886—1887, Σμύρνη.

ρέτησεν ἐν Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις, ὅπως περιορισθῶ εἰς δύο μόνον ἀνωτάτους κληρικούς. Βούλγαροι μοναχοὶ ἐμόναζον ἐν Ἑλληνικαῖς μοναῖς, ὡς καὶ Ἑλληνες ἐν Βουλγαρικαῖς. Ἑλληνες καὶ Βούλγαροι συνέζων τότε ὡς ὁμόδοξοι ἐν ὁμοιοῖα καὶ ἀδελφικῇ ἀγάπῃ καὶ ὡς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπὸ τοῦ παρελόντος αἰῶνος ἐδιδάσκετο ἐν Βουλγαρικοῖς σχολείοις, οὕτω καὶ ἡ Σλαβοβουλγαρικὴ ἐδιδάσκετο ἐν τῇ Θεολογικῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σχολῇ, ἔνθα καθηγητῆς διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1852 καὶ ὁ περιώνυμος Νεόφυτος, μοναχὸς τῆς μονῆς τῆς Ρήλας (1). Ἄν λοιπὸν Βούλγαροι μοναχοὶ μονάσαντες ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τότε μονῇ ἢ καὶ Ἑλληνες τοιοῦτοι σεβόμενοι τὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ὡς ἱερά περισυνέλεξαν τοιαῦτα Βουλγαρικὰ ἐν τῇ μονῇ, ὡς σήμερον βιβλία πάσης γλώσσης περισυλλέγονται ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκαις, — ἐπὶ τῶν σκοτεινῶν τῆς τουρκοκρατίας χρόνων αἱ μοναὶ ἦσαν αἱ μόναι βιβλιοθήκαι, — ἐκ τούτου ἔπεται ὅτι ἦτο ἡ μονὴ Βουλγαρικῆς Σήμερον τὰ πολυτιμώτατα χειρόγραφα τῆς τε ἀρχαίας καὶ μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας κατάκεινται ἐν διαφόροις τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκαις δέον ἐκ τούτου νὰ ὑποληφθῇ ὅτι αὐταὶ αἱ βιβλιοθήκαι εἶναι Ἑλληνικαὶ ἢ ὑπὸ Ἑλλήνων ἰδρυθῆσαν;

§ 15) «Μεταξὺ τῶν διατηρουμένων παλαιῶν ἐν τῇ μονῇ εἰκόνων, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱστοριογράφος, ὑπάρχει καὶ μία παριστάνουσα τὸν Σαβαῶθ μετὰ Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς, «Γ(όσπ)οδ Σαβαῶτ» (Κύριος Σαβαῶθ). Ἄνωθι δὲ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς τῶν παραθίρων τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῶν τυφλῶν γωνιῶν αὐτῶν τὰ ὀνόματα τῶν ἐξωγραφισμένων ἁγίων εἶναι Βουλγαρικά, ἄπερ παρέμειναν, καίπερ γενομένης ἀποπείρας καταστροφῆς αὐτῶν διὰ πυροβολισμῶν, ἅτε τῶν σφαιρῶν μὴ ἐξικομένων τοῦ σκοποῦ αὐτῶν». Ὁ ἱστοριογράφος λησμονεῖ τὸ τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι «μία χελιδὼν ἔαρ οὐ ποιεῖ». Μνημονεῖ μίαν μόνον εἰκόνα, πρᾶγμα κινητὸν, φέρουσαν ὀλιγοσύλλαβον Βουλγαρικὴν ἐπιγραφὴν ἀνευ χρονολογίας καὶ δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὅτι πᾶσαι αἱ ἄλλαι εἰκόνες καὶ αἱ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοιογραφαὶ φέρουσιν Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀνακτίσεως αὐτῆς.

Αἱ τῶν ἐκκλησιῶν ἡμῶν εἰκόνες ἁγίων προέρχονται καὶ ἐκ δωρεῶν εὐλαθῶν προσκυνητῶν ἀγοραζόμεναι οὐ μόνον παρ' Ἑλλήνων ἀγογράφων, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σλαύων ὁμοδόξων. Εἰκόνες μετὰ Σλαβικῶν ἐπιγραφῶν ὑπῆρχον ἄλλοτε ἐν τε τοῖς εἰκονοστασίσι πολλῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου ἀποστελλόμεναι ἐκ Ρωσσίας ἀποδημούντων Ἑλλήνων. Τινὲς τῶν ἁγίων ἐπιταφίων τῶν ἐκκλησιῶν Φιλιππουπόλεως καὶ Στενιμάχου ἦσαν Ρωσικοὶ ἀποσταλέντες δῶρα ὑπὸ τῶν ἐν Ρωσίᾳ Φιλιππουπολιτῶν Κομιζοπούλλου Ἀντωνίου καὶ Μαρασλή Γρηγορίου, μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου. Διατὶ νὰ μὴ ὑποτεθῇ ὅτι καὶ ἡ

(1) Jirecek - Argyrow, Ὁδοιπορικὸν Βουλγαρίας, σελ. 649.

μνημονευομένη Σλαυεπίγραφος εἰκόν, ἔργον ἀγιογράφου Σλαύου, εἶναι ἀφιέρωμα Ἑλληνοσ εἰς τὴν μονὴν ἢ καὶ Βουλγάρου ἐκ τῶν προσκυνητῶν αὐτῆς, τῶν αἰτησαμένων τὴν βοήθειαν τῶν θαυματουργῶν Ἁγίων ;

Προκειμένου περὶ τῶν ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἀπεικονιζομένων ἁγίων, ἀν αὐταὶ προέρχονται ἀπὸ τοῦ πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς μονῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων χρόνου, διότι πολλοὶ τῶν πρεσβυτῶν Ἑλλήνων Φιλιππουπολιτῶν καὶ Στενιμαχιτῶν, τῶν πολλάκις ἐν τῇ μονῇ παραθερισάντων ἢ ἐπισκεψαμένων αὐτήν, δὲν ἐνθυμοῦνται ὑπαρχούσας τότε Βουλγαρικὰς ἐπιγραφάς, τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖτο οὕτω. Πρὸ τῆς ἀφυπνίσσεως τῆς ἐθνικῆς παρὰ τοῖς Βουλγάροις τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως συνειδήσεως, ἣτις ἤρξατο ἀρχομένου σχεδὸν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, Βούλγαροι ἠκκλησιάζοντο καὶ εἰς Ἑλληνικὰς ἐκκλησίας προσφέροντες δωρεὰς καθὼς καὶ Ἑλληνες προσήρχοντο ἀρωγοὶ εἰς Βουλγαρικὰς.

Ἐν αὐτῇ τῇ Φιλιππουπόλει, ὅπου ἐπεκράτει τότε ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ ἐκ τῶν περικειμένων κωμῶν ἐγκαθιστάμενοι Βούλγαροι ὑπελάμβανον τιμὴν τῶν νὰ ἑλληνίζωσιν, ὁ μικρὸς ἐπονομαζόμενος Βούλκος τσορμπατζίης Τσαλόγλου ἢ Κούρτοβιτς οὐ μόνον ἐνήργησε παρὰ τῇ Ὑψηλῇ πύλῃ πρὸς ἐκδοσιν σουλτανικοῦ φριμανίου περὶ ἀνοικοδομήσεως ἐκ βάθρων τῆς συνοριακῆς του ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς (1832) ὡς ἔχει σήμερον, ἀλλὰ κα ἐχορήγησε πρὸς ἀποπεράτωσιν καὶ διακόσμησιν αὐτῆς. Ὡσαύτως ὁ μέγας ἐπονομαζόμενος Βούλκος τσορμπατζίης, ὅστις μετεῖχεν ὡς δημογέρον τῆς διοικήσεως τῶν κοινοτικῶν πραγμάτων, ἐχορήγησεν εἰς τὴν ἀνάκτισιν τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Παρασκευῆς (1837), καταρριφθείσης δυστυχῶς ὑπὸ τῶν ἀνιστορήτων ἐπιτρόπων τῆς τῆς μικρᾶς παλαιότερας, ἣτις ἦτο ἢ μόνη περισωθεῖσα ἐκ τῶν ἐν τῇ πόλει πολυπληθῶν Βυζαντινῶν (oh simplicitas). Ὁ ἐκ Μετσόβου ἐν Φιλιππουπόλει ἐγκαταστάς καὶ διὰ τῆς ἐμπορίας πλουτήσας Δημήτριος Μήτσορας ἀνήγειρε τῷ 1849 ἰδίῃ δαπάνῃ ἐν τῷ προαστείῳ τῆς πόλεως Πέραν (Καρσι ἀκὰ) χάριν τῶν ἐκτὸς οἰκούντων Βουλγάρων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρήλας, τὴν πρὸ δεκαετίας πυρποληθεῖσαν καὶ ἀνοικοδομηθεῖσαν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦ δήμου. Δαπάνη δὲ τοῦ αὐτοῦ ἐξωγραφίσθη ἢ δεξιὰ πτέρυξ τοῦ προστίου (νάρθηκος) τοῦ μεγαλοπρεποῦς ναοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Ὀρθήλου περιωνύμου Βουλγαρικῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Ρήλας, ἐνῶ ἢ ἀριστερὰ δαπάνη τῆς χήρας Κούρτοβιτς ὑπὲρ τῆς μνήμης τοῦ μακαρίτου συζύγου τῆς.

Ἐκ τούτου ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκασταχοῦ ἐκκλησιῶν ἐπιτρέπετο ἢ ἀναγραφή οὐ μόνον τῶν ὀνομάτων τῶν ἁγίων καὶ τῶν χορηγητῶν ἐν τῇ γλώσσῃ των, ἀλλὰ καὶ κτιτορικὰ ὄλαι ἐπιγραφαὶ πρὸς ἐκδήλωσιν εὐγνωμοσύνης. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις τοῦ παρὰ τῷ μεγάλῳ Τυρνόβῳ Ἀρβανιτοχωρίου (Ἄλμπανὰς), κωμοπόλεως, ἄλλοτε καθα-

ρῶς Ἑλληνικῆς συνοικισθείσης ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος ὑπὸ Ἡπειρωτῶν, ὁρμωμένων τῶν πλείστον ἐκ Πωγωνίου καὶ ἀκμασάσης (1), μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν τῶν ἐξ ἐκκλησιῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἀπαντῶσι καὶ τινες Βουλγαρικαί. Αἱ κτιτορικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τοῦ προμνησθέντος προστίου τῆς μονῆς τῆς Ρήλας τοῦ ζωγραφισθέντος δαπάνῃ τῆς χήρας Κούρτοβιτς καὶ Δ. Μήτσορα εἶναι Ἑλληνικαί. Ἀναγράφω τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν μόνον, διότι τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐτέρας ἀπόλεσα : «Υπὲρ αἰωνίου μνήμης καὶ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ κεκοιμημένου δούλου τοῦ Θεοῦ Βούλκου Κούρτοβιτς τοῦ ἐξ Ἀβραδαλησιῶν ἐξωγραφίσθη τὸ ἔμπροσθεν τοῦτο μέρος ἐκ τοῦ νάρθηκος διὰ δαπάνης τῆς αὐτοῦ συζύγου κυρίας Ἐλισάβετ Χ' Κώστα τῆς ἐκ τοῦ Σαμοκοβίου καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ κ. Παύλου Κούρτοβιτς, ὧν τὰ ὀνόματα τάξον, Θεεῖ, ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ἐν ἔτει 1844» (2). Τῆς αὐτῆς ἐκτάσεως, τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ τῶν αὐτῶν γραμμάτων εἶναι καὶ ἡ ἐτέρα ὑπὲρ τῆς οἰκογενείας τοῦ Μετσόβιτου Ἑλληνος Μήτσορα.

Καθὼς λοιπὸν οὔτε ἡ μονὴ τῆς Ρήλας, ὁ Βουλγαρικὸς Ἄθως οὕτως εἰπεῖν, εἶναι Ἑλληνικὴ ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως ἐν αὐτῇ τῶν δύο Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων τινῶν ἀλλαγῶν αὐτῆς καὶ ἔνεκα τῶν γενομένων εἰς αὐτὴν δωρεῶν ὑπὸ Ἑλλήνων τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας, οὔτε αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Ἀρβανιτοχωρίου ἰδρύθησαν ὑπὸ Βουλγάρων ἔνεκα τῆς ἐν αὐταῖς ὑπάρξεως ἐνίων Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν, οὕτω καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Ροδόπης τῆς Κουκλένης μονὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆται ὡς ἰδρυθεῖσα ὑπὸ Βουλγάρων καὶ Βουλγαρικὴ ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν παραθύρων τῆς ἐκκλησίας τῆς ὑπαρχουσῶν ἐπὶ τῶν ἁγίων δύο Βουλγαρικῶν ὀλιγοσυλλάθων ἐπιγραφῶν... Ἀπλούστατα ἢ ὁ ζωγράφος τῶν ἁγίων ἦτο Βούλγαρος καὶ ἐπέγραψε Βουλγαριστὴ ἢ ὁ δαπανήσας ἦτο τοιοῦτος καὶ ἐγένετο χρήσις τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης.

Τὸ δὲ λεγόμενον περὶ τῆς διὰ πυροβολισμῶν γενομένης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποπείρας ἐξαφανίσεως τῆς ἐτέρας ἐπὶ τῶν παραθύρων Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς οὐ μόνον δηλοῖ τὴν παχυλὴν τοῦ ἱστοριογράφου ἄγνοιαν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἀλλ' εἶναι καὶ τοῦ γελοίου κατώτερον. Ὁ Ἑλληὴν ἔχει βαθὺ ἐξ οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ προσκυνεῖ τὰς εἰκόνας ὡς εἰδωλολάτρης ἐπικαλούμενος τὴν βοήθειαν τῶν ἁγίων κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην του καὶ ἔναρξιν ἔργου. Ἐπομένως οὐδ' ὁ ἔσχατος κακοποιὸς

(1) Jirecek - Argyrow, ἐνθα ἀνωτ. σελ. 248—250.

(2) Ἡ οἰκογένεια τῶν Κούρτοβιτς ἢ Τσαλόγλου, παροιμιώδης διὰ τὰς ἀγαθοεργίας τῆς, ἠλλήνιζε ἔχουσα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Βούλκου Κούρτοβιτς ἱατρὸς Βούλκοβιτς διετέλεσε διπλωματικὸς τῆς Βουλγαρίας ἐν Κωνσταντινουπόλει πράκτωρ. Ἀνεψιὸς τῆς οἰκογενείας ταύτης εἶναι ὁ μέγας τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Ζαγατζικίου εὐεργετῆς Ἰωάννης Τσαλίδης, ὅστις ἀποθανὼν ἐν Αἰγύπτῳ κατέστη γενικὸν κληρονόμον τὴν προειρημένην κοινότητα.

θὰ ἐπεχειρεῖ πυροβολισμὸν κατὰ τῆς ἀγιογραφίας, ὡς γινόμενον κατ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου, ἐξ ἐμφύτου φόβου ἢ δεισιδαιμονίας μὴ ἐφελκύσῃ τὴν τιμωρίαν του ὑπὸ τοῦ ἁγίου αὐθωρεῖ, παραλυομένης λ. γ. τῆς πυροβολούσης χειρὸς του. Ἐὰν πράγματι ἐσκοπεῖτο ἡ ἀπάλειψις τῆς ἐπιγραφῆς, ἦτο δυνατόν νὰ συντελεσθῇ τοῦτο οὐχὶ διὰ πυροβολισμῶν, ἀλλὰ τῇ βοήθειᾳ συνήθους κλίμακος, ἅτε τῆς ἐπιγραφῆς μὴ κειμένης ὑψηλότερον τῶν πέντε μέτρων. Βανδαλισμοὶ τοιοῦτοι καὶ χειρότεροι διεπράττοντο ὑπὸ τῶν μισαλλοδόξων Μωαμεθανῶν, οἵτινες ἐβεβήλουν πολλακίς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἱεροσουλῶντες, θραύοντες σκευὴ καὶ εἰκόνας καὶ ἐξορύσσοντες τῶν ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν ἁγίων τοὺς ὀφθαλμούς. Ὁ ἀξιοτίμος κ. Σίσκοφ εἶναι ἱκανῶς πρεσβύτης καὶ ἀναμφιβόλως θὰ ἔχη ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἐπαχθοῦς Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀφοῦ μάλιστα κατάγεται ἀπὸ τινος τῶν ἐπὶ τῆς Ροδόπης κομῶν, ὧν οἱ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι ἐφημιζοντο ἐπὶ βαρβαρότητι καὶ μισαλλοδοξίᾳ. Δέον δὲ νὰ μὴ λησμονῆται ὅτι καὶ αὕτη ἡ μονὴ ἐδῆρώθη κατὰ τὴν διὰ τῆς Ροδόπης ὑποχώρησιν τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὴν μάχην τῆς Φιλίππουπόλεως. Εὐτυχῶς δὲν ἐπυρπολήθη ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Βελασίτισης.

Ῥσαύτως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχηται ἀληθείας καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ ὀμιγενοῦς Βουλγάρου Φιλίππουπολίτου καὶ μυθοπλαστοῦ Κ. Μωραβένωφ λεγόμενον (') ὅτι ὁ ἡγούμενος Νικολόδημος θέλων νὰ ἐξαφανίσῃ τὰ ἐν τῇ μονῇ σφ-

(1) Κ. Μωραβένωφ, ἔνθα ἀνωτ. σελ. 213. Ὁ κύριος Κωστάκις Μωραβένωφ, ὁ ἐπιλεγόμενος Μουχαμπειλῆς (=ἀνεκδοτολόγος) γεννηθεὶς ἐν Φιλίππουπόλει ἐκ μητρὸς Ἑλληνίδος καὶ πατρὸς ἑλληνίζοντος ἐξ Ἀβραδάλων ἀπεφοίτησε τῆς Ἑλλ. κεντρικῆς σχολῆς καὶ ἦτο Ἕλληνας μέχρι τῆς ἐν ἔτει 1861 προσλήψεως αὐτοῦ ὡς ὑπαλλήλου τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καταστημάτων Ταψιλέστοφ. συνεντευκτηρίου τῶν ἐπισήμων Βουλγάρων τῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Βουλγαρικῆς ἐκκλησίας ἀγωνιζομένων. Ἐκεῖ συνελθὼν ἐκ τῆς πλάνης του καὶ μεταβαπτισθεὶς εἰς τὴν ἀγνὴν τοῦ Βουλγαρισμοῦ κολυμβήθραν συνέταξε τὸ περὶ Φιλίππουπόλεως ἔργον του ἐν ἔτει 1869, ὅποτε ἐν ὀξυτάτῳ σημείῳ, ὡς αὐτὸς λέγει, διετέλουν αἱ μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων Φιλίππουπολιτῶν σχέσεις ἕνεκα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῶν Βουλγάρων ἀγῶνος. Ἐν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις φηναφήμασι καὶ μυθοπλαστίας ὑποστηρίζει ὅτι πάντες οἱ Ἕλληνες Φιλίππουπολίται ἦσαν Βούλγαροι καὶ διαίρει αὐτοὺς εἰς Γκουντελοῦδες - Βουλγάρους ἐξελληνισθέντας διὰ τοῦ σχολείου καὶ τῆς ἐκκλησίας, Λαγκερᾶδες - μετοίκους ἐκ Στενιμάχου καὶ Βοδενῶν, ἐξελληνισμένους Βουλγάρους καὶ τούτους, Κουτσοβιάχους ἑλληνομανεῖς καὶ Ἀλλοδαπούς, τοὺς κεκτημένους οἰανδήποτε ξένην ὑπηκοότητα. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μνημεῖον ἀφιέρωσεν εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει Βουλγαρικὸν ἀναγνωστήριον ἐν ἰδίῳ χειρογράφῳ, ὅπερ κατέκειτο ἐκεῖ ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν οὐδεμιᾶς πρόσχῃς ἀξιοθῆν ὑπὸ τῶν συγχρόνων Βουλγάρων τῶν γνωρίζοντων τὰ πράγματα. Πρὸ δεκαετίας, ὅτε ἡ διεθνὴς κατὰ τὰς συνθήκας ὀρισθεῖσα ἐπιτροπεία ἤρξατο τῶν ἐργασιῶν τῆς ἐν Σοφίᾳ πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν περιουσιῶν ἰδίων τε καὶ τῶν κοινοτήτων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, τῶν μεταναστευσάντων ἐξ ἐκατέρως τῶν χωρῶν των, ὁ Φιλίππουπολίτης Κ. Κάλτσεφ, ἕτερος ἀγνός Ἰουδαίος, ἀνάγαγε τὸν πολυτίμητον τοῦτον ἔθνικὸν θησαυρὸν ἐκ τῆς ἀφανείας εἰς φῶς, εἰς ὃν μεγίστη ἀπεδόθη σπουδαί-

ζόμενα Βουλγαρικὰ βιβλία συνέλεξεν ἅπαντα εἰς κιβώτιον καὶ ἀνεγειρομένου τοίχου τινὸς τῆς μονῆς κατέθαψεν ἐν τοῖς θεμελίῳ αὐτοῦ. Περὶ τῆς τοιοῦτο τρόπῳ ἐξαφανίσεως Βουλγαρικῶν βιβλίων γενομένης καὶ ὑπ' ἄλλων Ἑλλήνων κληρικῶν ἀλλαγῶν ἀνέγνωμεν καὶ ἐν ἄλλοις Βουλγάρων βιβλίοις. Ἀνεκάθεν ὑπῆρχεν ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια ἀνεγειρομένων ἐκκλησιῶν νὰ κατορῦσσονται ἐντὸς τῶν θεμελιῶν αὐτῶν ἐκκλησιαστικὰ βιβλία ἐφθαρμένα καὶ ἄχρηστα, παλαιὰ εἰκόνας καὶ ὁστὰ ἁγίων μετ' εὐχῶν καὶ ἁγιασμοῦ πρὸς στερέωσιν τῶν ἱερῶν κτιρίων. Τὴν συνήθειαν ταύτην ἀκολουθοῦν καὶ ὁ Νικολόδημος κατόρῦξε τὰ ἄχρηστα ὡς δυσανάγνωστα ἐκ τῆς φθορᾶς καταστάντα τῆς μονῆς βιβλία, ἐν οἷς ἐνδέχεται νὰ ὑπῆρχον καὶ Βουλγαρικὰ. Εἰς τοῦτο οὐδεμίᾳ δπισθοβουλίᾳ ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ καὶ μάλιστα ἀφοῦ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς ἡγουμενείας τοῦ Νικολόδημου Βουλγαρικὰ βιβλία, ἠδύνατο νὰ θερμάνῃ χεμερινὴν τινα νύκτα τὸ κελλίον του ἀνάπτων τὴν θερμάστραν δι' αὐτῶν.

§ 16) Ἡ μόνη ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἡ μονὴ περιήλθεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τοὺς Βουλγάρους, δηλ. ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ μονάσαντες ἔτυχε νὰ εἶναι Βούλγαροι καὶ νὰ ποιῶνται ἐν ταῖς ἀκολουθείαις χρῆσιν τῆς Σλαυικῆς γλώσσης, εἶναι κτιτορικὴ τις Βουλγαρικὴ ἐπιγραφὴ κρήνης ἐπὶ μαρμαρίνης πλακῶς ἀπὸ τοῦ 1696, κατακειμένη νῦν ἐν τῷ σκευοφυλακίῳ. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ πιστὴν μετάφρασιν ἔχει ὡς ἑξῆς: «Αὕτη ἡ κρήνη ἐκτίσθη | ἡγουμενεύοντος Στεφάνου ἱερομονάχου | καὶ προηγουμενεύοντος Θεοφάνους ἱερομονάχου. | Κτίτορες ἦσαν Κύριλλος ἱερομόναχος | καὶ ὁ ἱερεὺς Ἀνανίας καὶ ὁ ἱερεὺς | Μεθόδιος ἐν ἔτει ζσδ' (=7204), μηνὶ Αὐγούστῳ, ἕκτη ἡμέρᾳ. | Ὑπὸ τοῦ μαῖστορος Νικολάου».

Κατὰ τὸν Σίσκοφ ἡ ἐπιγραφὴ ἦτο ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ Ἁγιάσματος, ὑπελαμβάνετο δὲ ὡς Ἑλληνικὴ ἕνεκα τοῦ ἐξ ἀσβέστου ἐπιχρίσματος αὐτῆς, ἐφ' οὗ ἀνεγινώσκοντο Ἑλληνικὰ γράμματα· ἐφάνη δὲ ὅτι ἦτο Βουλγα-

τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου τῆς Πλόβδιφ πρὸς διεκδίκησιν τῆς περιουσίας τῆς Ἑλλ. κοινότητος ὡς Βουλγαρικῆς. Τὸ κειμήλιον κατετέθη εἰς τὴν ἔθνικὴν βιβλιοθήκην Σοφίας, εὐτυχῶς ὁμως πρὸς τέρψιν τῶν Ἑλλήνων διὰ τὰς νοστιμάδας του ἐξετυπώθη ὑπὸ τοῦ δήμου Φιλίππουπόλεως, ὅπως χρησιμεύσῃ ὡς ἱστορικὴ ὕλη διὰ τὴν μέλλουσαν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας Φιλίππουπόλεως. Τὴν ἐκδοσὶν ἐφιλοτέχνησεν ὁ Βούλγαρος διδάκτωρ τοῦ δικαίου Ἀλέξανδρος Κ. Πέεφ, ἕγγονος μητροῦθεν τοῦ μεγαλεμπόρου Φιλίππουπολίτου Κλεάνθους μεταγράψας τὸ κείμενον πολλαχῶς εἰς τὴν νῦν γραφομένην Βουλγαρικὴν γλῶσσαν, σχολιάσας καὶ συμπληρώσας. Ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ βιβλίου ὁ κύριος Κωστάκις λέγει περὶ ἑαυτοῦ: «ἔξεπαιδεύθην ἐν Φιλίππουπόλει, ὅπου ἐγεννήθην καθ' οὗς χρόνους δὲν ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ Βούλγαροι καὶ ἡ μεγίστη τοῦ ἀνθρώπου ταπεινωσις ἦτο νὰ καλεῖται τις Βούλγαρος, τὴν μητρικὴν μου δὲ γλῶσσαν (τὴν Βουλγαρικὴν δηλ.) ἠρξάμην μανθάνων μόλις κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν καὶ πέμπτον τῆς ἡλικίας μου ἔτος» !! Αὐτόθι σελ. 11.

ρικὴ ἀποτριβέντος τοῦ ἐπιγράμματος. Ὑποθέτω ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἔννοια τῶν λόγων τοῦ ἱστοριογράφου, διότι ἐν τῷ κειμένῳ τῷ Βουλγαρικῷ δὲν διατυπύεται σαφῶς καὶ ἐνδέχεται νὰ ἐκληφθῇ ὅτι πρόκειται περὶ παλιμνήστου ἐπὶ πλακῶς, δηλ. ὅτι ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς ἐχαράχθη ἡ Ἑλληνικὴ καὶ εἶτα ἐπεχρίσθη ἡ πλάξ. Ὁ Γάλλος μεταφραστὴς εἶναι πῶς σαφέστερος. «Au monastère est encore conservée une plaque de pierre trouvée maçonnée dans le mur de la façade de l'Aïazma, enduite de chaux et portant une inscription grecque; mais cette inscription ayant été un peu effacée, on peut lire au dessous des mots Bulgares, qui rapportent que la fontaine sacrée était construite par l'abbé Stephane κτλ.». Κατὰ τοὺς ἐν τῇ μονῇ ὁμοῦς ἐπιδείξαντας ἡμῖν τὴν ἐπιγραφὴν τῷ 1924, ἀνευρέθη αὕτη, ὡς ἔχει νῦν, πρῶτινων ἐτῶν κατακεχωσμένη πρὸς τῆς μονῆς, οὐδεμιᾶς ἄλλης διασαφήσεως παρασχεθείσης οὔτε περὶ τοῦ τόπου τῆς καταχώσεώς της οὔτε περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου καὶ τρόπου τῆς ἀνευρέσεως αὐτῆς μεθ' ὅλας τὰς περὶ τούτου ἐπιμνηστικὰς ἐρωτήσεις ἡμῶν. Ἡ ἀντίρρασις αὕτη γεννᾷ ἀμέσως ὑπονοίας περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιγραφῆς, ἐνισχυομένας καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς.

Ἡ πλάξ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τῆς Ροδόπης λευκοῦ λίθου, ἐξ οὗ καὶ αἱ τῶν ἄλλων τῆς μονῆς ἐπιγραφῶν, ἔχει τὸ σχῆμα, τὰς διαστάσεις καὶ τὴν κατασκευασίαν τῆς πλακῶς τῆς ἀπὸ τοῦ 1830 ἐπιγραφῆς τῆς ἐν τῇ κάτω αὐτῇ κρήνης ἐκλιπούσης νῦν. Εἶναι λευκοτάτη, οἰοῦναι πρὸ μικροῦ χρόνου τοῦ μαρμαρογλυφεῖου ἐξεληθούσα καὶ οὐδὲν ἴχνος παλαιότητος παρουσιάζει καίπερ ἔχουσα βίον ὑπὲρ τὰ 200 ἔτη, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μεταγενεστέρας ἐνεπιγραφόμενας μεταβαλλούσας χρῶμα. Τὰ γράμματα τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου τῶν γραμμάτων τῶν τριῶν ἐμμέτρων Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὅστις ἐλήφθη ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς τοιχογραφίας τοῦ νάρθηκος ἐπιγραφῶν. Εἶναι ἀκέρατα καὶ ἀτριβῆ οὐδεμίαν βλάβην ὑποστάντα εἴτε ἐκ τῆς παλαιότητός των εἴτε ἐκ τῆς κατὰ Σίσκοφ ἀσβεστόσεως τῆς πλακῶς καὶ τοῦ ἀποκαθαρισμοῦ αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀσβέστου ἢ ἐκ τῆς ἐν τῇ γῇ ὑγρασίας ἕνεκα τῆς κατὰ τοὺς ἐν τῇ μονῇ κατορύξεως τῆς πλακῶς.

Ἐπειδὴ δέ, καθ' ὅσον ἡμεῖς ἀσφαλῶς γνωρίζομεν (1), οὐδεμίαν τοιαύτην ἐπιγραφὴν ὑπῆρχεν ἐντετοιχισμένη ἐπὶ τοῦ Ἁγιάσματος, κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου τῷ 1830 ἢ ἀλλαχοῦ, ἀρ' ἑτέρου δὲ ὑποτιθεμένου ὅτι αὕτη προέρχεται ἐξ ἄλλης κρήνης καὶ κατορύχθη ὡς Βουλγαρικὴ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, εὐλογώτερον ἢ ἢτο νὰ κατασυντριβῇ, ὅπως μὴ ἀποκαλυφθῇ ποτε, ἔχο-

(1) Ἀπὸ τοῦ 1887 πολλάκις ἐπισκεψάμενοι τὴν μονὴν καὶ παραθερίσαντες ἐν αὐτῇ ἀνέγνωμεν ἀπάσας τὰς ἐπιγραφὰς της. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας πρὸ τῆς καταλήψεως τῆς μονῆς τῷ 1906 μεταβάντες εἰς αὐτὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν παραθερίζουσῶν ἐν αὐτῇ φίλων οἰκογενειῶν Π. Βογιαρίζου καὶ Θεοφάνους Νέμτσουλοῦ ἀνεγράψαμεν πάσας τὰς ἐπιγραφὰς της χειραγωγούμενοι ὑπὸ τοῦ τότε ἡγουμένου της φίλου ἱερομονάχου Κωνσταντίου.

μεν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι νόθος καὶ ὑποβολιμαία χαραχθεῖσα μετὰ τὸ 1906. ἴσως ἡγουμένους τις τῆς μονῆς ὀπασιασθεῖς ἢ θρησκευτικῇ ἐμπνεύσει κινήθεις προέβη εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ χάραξιν τῆς ἐπιγραφῆς μιμηθεῖς θαυμασίως τὸν τύπον τῶν γραμμάτων τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἔπλασε τὸν περὶ ἀνευρέσεως αὐτῆς μῦθον, ὅπως παρουσιάσῃ τὴν μονὴν ὡς ἄλλοτε Βουλγαρικὴν καὶ δὴ ἀφθονούσαν εἰς μοναχοὺς.

Τοιαῦται δὲ θρησκόληπτοι καὶ ἐθνόληπτοι ἄμα πράξεις δὲν σπανίζουσι παρ' ἐνόιους τῶν Βουλγάρων κληρικῶν. Τῷ 1905 οἱ τῆς μονῆς τῆς Πετριτσονιτίσης (Βατοκόβου) μοναχοὶ ἀνασκάψαντες τάφον ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας διεκρίθησαν ὅτι ἀνεῖρον τὰ ἱερὰ λείψανα τοῦ τελευταίου Βουλγάρου πατριάρχου Τυρνόβου Εὐθύμιου, διαπιστουμένου τούτου ἐκ τῆς συνευρεθείσης λευκοσιδήρου ἐπιγραφῆς «Εὐθύμιος πατριάρχης Τυρνόβου». Ἐν τούτῳ κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῆς πρὸς ἔλεγχον τοῦ γεγονότος ἀποσταλείσης ὑπὸ τοῦ ἐπουργείου καὶ τῆς ἱερᾶς Συνόδου εἰδικῆς ἐπιτροπείας: «Ἡ Σλαβικὴ ἐπιγραφὴ ἡ ἐν τῷ τάφῳ εὑρεθείσα τῷ 1905 παλαιογραφικῶς ἐξεταζομένη οὐδαμῶς εἶναι μεσαιωνικὴ· εἶναι πρόσφατον τεχνουργημα προερχόμενον ἐκ μεγάλου πατριωτισμοῦ (c'est une fabrication récente, acte de patriotisme fervent)». Ἄλλως τε εἰς τῶν πλαστοργῶν ὁμολόγησε τὸ σφάλμα του (1). Ἐν τῇ αὐτῇ μονῇ αἱ μέχρι τοῦ 1932 σφύζομεναι λαμπραὶ τοῦ Πυθαγόρα, Σωκράτους, Πλάτωνος, καὶ Ἀριστοτέλους ἐν φυσικῷ μεγέθει εἰκονογραφίαι ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς τραπέζης (ἐστιατορίου) ἐξηφανίσθησαν. Ἐν τῇ θέσει τῶν δύο φιλοσόφων ἠνοιχθησαν παράθυρα, οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἐξηγιάσθησαν καὶ ἐξεβουλαγίσθησαν μεταμορφωθέντες δι' ἀλλοιώσεων εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τῆς Ρήλας καὶ τὸν πατριάρχην Τυρνόβου Εὐθύμιον μετὰ Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν! Ἡ ὑποβολὴ δὲ Βουλγαρικῶν ἐπιγραφῶν εἰς τὰς καταληφθείσας Ἑλληνικὰς ἐκκλησίας εἶναι συνήθης· πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπὶ τῶν εἰκόνων καὶ τοιχογραφιῶν Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ μὴδ' αὐτῶν τῶν κτιτορικῶν ἐξαιρουμένων ἀντικατεστάθησαν διὰ Βουλγαρικῶν. Ἡ ἄνωθι λ. γ. τῆς εἰσόδου τῆς ἐν Φιλιππουπόλει ἐκκλησίας τῆς ἁγίας Κυριακῆς κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ ἀντικατεστάθη μεταφρασθεῖσα ἐπὶ λέξει διὰ Βουλγαρικῆς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐκκλησίας (1891). Ὁ ἀναγινώσκων αὐτὴν σήμερον νομίζει ὅτι αὕτη ἐχαράχθη ἐπὶ τῆς πλακῶς τῷ 1832, ὅτε ἀνεκτίσθη ἡ ἐκκλησία. Ἡ εἰλικρίνεια ἀπῆται παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ ἐπιγραφῇ νὰ παρατεθῇ καὶ Βουλγαρικὴ αὐτῆς μετάφρασις.

§ 17) ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον ἐμακρογόρησα ἀναιρῶν περὶ τῆς μονῆς γνώ-

(1) Bulletin de la société archéol. Bulgare, τόμ. II, ἔτ. 1911, σελ. 23. Μυττ. Ἀποστολίδου, ὁ Στενίμαχος, σελ. 33. - Μέλη τῆς ἐπιτροπείας ἦσαν οἱ καθηγηταὶ τοῦ ἐν Σοφίᾳ πανεπιστημίου Ἰορδάνης Ἰβανῶφ μεσαιωνοδίκης καὶ Μπόγδανος Φίλωφ ἀρχαιολόγος.

μην ὅτι αὕτη, ὡς καὶ αἱ ἄλλαι ἐπὶ τῆς Ροδόπης μοναί, ἦτο ἀνάκαθεν Βουλγαρική καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατελήφθη, ἐπομένως δικαίως ἐν ἔτει 1906 περιήλθεν εἰς τοὺς νομίμους αὐτῆς δικαιούχους. Ἐπραξα ὁμῶς τοῦτο, ὅπως καταδείξω, πῶς γράφεται ὑπὸ ἐνίων Βουλγάρων ἡ ἱστορία χάριν τῶν ὁμογενῶν των καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ἄλλῶς τε καὶ φιλοπόνου κ. Σίσκοφ, ὅστις ἔχων τὴν μόνιμον ἰδέαν ὅτι πάντα τὰ ἐν Θράκῃ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἤδη Βουλγαρικοῦ βασιλείου, ἴσως καὶ πρότερον, ἦσαν καὶ εἶναι Βουλγαρικά, οὐδεμίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπαρξίν οὐδ' ἐπίδρασιν αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ἐπήλυδας ἀναγνωρίζει κατὰ τὸ παρελθόν. Ὑπὸ τοιοῦτον δὲ πνεῦμα ἔχει συνθέσει καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Πλόδδης ἀποφεύγων νὰ κάλεσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ δισημιετοῦς ἱστορικοῦ τῆς ὀνόματος. Ἐκ τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ὁμοῦ ταύτῃ περὶ τῆς μονῆς ρηθέντων καὶ ἀναιρεθέντων δύναται τις νὰ κρίνῃ καὶ περὶ τῆς ἀκριβείας καὶ ἀληθείας τῶν περὶ Φιλίππουπόλεως ἐξιστορουμένων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Πλόδδης, ἥτις ἔχουσα καὶ τὴν παράλληλον εἰς τὴν Γαλλικὴν μετάρρασιν εἶναι ἡ μόνη πηγὴ εἰς τοὺς ξένους, τοὺς θέλοντας νὰ μελετήσωσι τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου, τῆς λαμπροτάτης μητροπόλεως τῆς τῶν Θρακῶν ἐπαρχίας (*).

Ἡ μονὴ ἀπὸ τοῦ 1906 ἀνήκει εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Πλόδδης, διοικουμένη ὑπὸ ἡγουμένου ὀριζομένου ὑπ' αὐτῆς καὶ λογοδοτοῦντος αὐτῇ περὶ τῆς ὅλης διαχειρίσεως τῶν κτημάτων καὶ τῶν ἐσόδων της. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ὡς καὶ τὰ ἀκολουθήσαντα τῶν πολέμων φαίνεται ὅτι παρημελήθη πολὺ καὶ τῷ 1924 διετέλει, ὡς ἰδίως ὁμῶς ἀντελήφθημεν, εἰς ἀξιοδάκρυτον κατάστασιν οὐδαμῶς διαφέρουσα ρυπαροῦ στάβλου. Σήμερον ὁμῶς διακρίνεται διὰ τὴν ἐν αὐτῇ τάξιν καὶ ἀκραν καθαριότητα, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς τὸν ρέκτην καὶ λόγιον ἡγουμένον αὐτῆς, τὸν ἐκ Τυρνόβου ἱερομόναχον Κλήμεντα, ὅστις διευθύνει καὶ τὴν αὐτῇ λειτουργοῦσαν ἀδεία τῆς ἱερᾶς Συναόδου ἱεροψαλτικὴν σχολὴν. Ἡ τῶν μαθημάτων τῆς σχολῆς περίοδος εἶναι ἐννέα μηνῶν, τὰ δὲ τῶν τροφίμων δίδακτρα καὶ θρέπτρα 4 χιλιάδες λεβίων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν κατὰ τὸ παρὸν σχολικὸν ἔτος φοιτῶντων ἀνέρχεται εἰς 60. Ἡ πειθαρχία δὲ αὐτῶν ἐν ταῖς παραδόσεσι, τοῖς διαλείμμασι, τῷ καθημερινῷ ἐκκλησιασμῷ καὶ τῷ συσσιτίῳ εἶναι ὑποδειγματική. Οὕτω ἡ μονὴ ἐξυπηρετοῦσα τὴν ἐκκλησίαν ἐκπληροῖ τὸν ἱερόν της σκοπὸν, δίκαιος δὲ ἔπαινος ὀφείλεται εἰς τὴν ἱεράν τῆς Πλόδδης μητρόπολιν καὶ ἰδίως εἰς τὸν γηραιὸν αὐτῆς μητροπολίτην κύριον Μάξιμον, ὅστις διὰ τῆς ἱεροψαλτικῆς σχολῆς φροντίζει νὰ ἐφοδιάξῃ τὰς ἐκκλησίας τοῦ πνευματικοῦ ποιμνίου τῆς ἐπαρχίας του δι' ἱεροψαλτῶν ἀξίων τοῦ ἱεροῦ των προορισμοῦ. Εὐγε.

*Ἐν Φιλίππουπόλει, 1η Δεκεμβρίου 1935.

(1) Δυστυχῶς καὶ ὁ συντάκτης τοῦ περὶ Φιλίππουπόλεως ἀρθρου ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη ταύτην ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙ ΚΟΥΚΛΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΕΡΩΝΥΜΟΥ ΑΥΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΕΛΕΤΗΝ

Σελ.	3 σημ.	ἀντί	ἐπιγραφή	γραπτέον	περιγραφή
6	>	>	Perragos	>	Petrizos
8	στίχ.	14	τῆς Ροδόπης	>	τῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης
10	>	8	ὡς ἄτονος	>	ἡ ἄτονος
11	>	3	τῆς λεγομένης μάχης	>	λεγομένη μάχη
11	>	4	τῆς συγκροτηθείσης	>	ἡ συγκροτηθεῖσα
12	>	1	βασιλικόν, ἀνακτόριον	>	Βασιλικόν, Ἀνακτόριον
12	>	32	μποῦμ	>	μποῦκ
13	>	12	μάλη	>	μάλα
13	>	8	βερμπόν	>	βερμπά
14	>	16	καὶ εἰς τὰ διάφορα προσθήκας	>	διάφορα—προσθήκαι
15	>	21	ἡ θολὺς	>	ἡ θολὺς
17	>	7	εἰς τὴν ὡς ἄνω	>	εἰς τὴν ἄνω
18	>	3	μέχρι τριακονταετίας	>	μέχρι πρὸ τριακονταετίας
18	>	12	τῷ πελυρακτωμένῳ	>	τῷ πελυρακτωμένῳ σιδήρῳ
18	σημ.	4	Pauly's	>	Pauly's
29	στίχ.	21	τῶν νέων	>	τῶν νεῶν (ναῶν)
29	>	21	αἰγλή	>	αἰγλή
30	>	24	Βυζαντινῶν	>	Βυζαντιακῶν
32	>	2	καλεῖται	>	καλεῖται τοῦτο
33	>	35	ἀποδημούντων	>	παρ' ἀποδημούντων
36	σημ.	>	Γκουντελοῦδες	>	Γκουντελᾶδες
40	στίχ.	4	ἐνίων	>	ἐνίων
40	>	5	ἄλλως τε	>	ἄλλως
40	>	26	τὴν αὐτῇ	>	τὴν ἐν αὐτῇ.